

โวหารภาพพจน์

(Figure of Speech)

คำว่า "ภาพพจน์" นี้ เริ่มใช้ในหลักสูตรของคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อประมาณ พ.ศ. 2478 ท่านผู้บัญญัติคำนี้คือ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ บัญญัติขึ้นเทียบคำภาษาอังกฤษว่า Figure of Speech อย่างไรก็ตามศัพท์ Figure of Speech นี้ คณะกรรมการบัญญัติศัพท์แห่งราชบัณฑิตยสถาน ยังมีใ้บัญญัติคำไทยขึ้นให้ให้เป็นที่แน่นอน ดังนั้น จึงมีผู้ใช้คำภาษาไทยแตกต่างกันไปเป็นหลายอย่าง เช่น คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และอาจารย์ผะอับ โปะชะกฤษณะ ใช้ว่า "ภาพพจน์" อาจารย์เปลื้อง ณ นคร เคยใช้ทั้ง "ภาพพจน์" ลักษณะแห่งโวหาร และ "โวหารลักษณะ" ส่วนอาจารย์เจือ สตะเวทิน ใช้ว่า "วาโยบาย" เป็นต้น ปัจจุบันนี้ คำว่า "ภาพพจน์" ดูจะเป็นคำที่ได้รับความนิยมใช้กันในการใช้ภาษาและวรรณคดีแพร่หลายมากที่สุด ดังนั้นในการวิจัยนี้จะใช้คำว่า "โวหารภาพพจน์" ซึ่งมีความหมายว่า การสร้างมโนภาพ (Image) ให้เกิดขึ้นโดยใช้ถ้อยคำ ส่วนวน ปรากฏในหลายลักษณะ

การใช้โวหารภาพพจน์ในงานเขียนหรือวรรณคดีมีหลายประเภทดังจะ นำที่มีผู้อธิบายไว้มากแสดงโดยเลือกเฉพาะที่จะใช้ในงานวิจัยต่อไปนี้

กมล การกุศล (2529 : 211-214) ได้กล่าวถึงการสร้างภาพพจน์ว่ามีหลายแบบ ที่สำคัญได้แก่

- 1) ภาพพจน์แบบอุปมา คือ การนำเอาสิ่งที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน (แต่ไม่ใช่ของอย่างเดียวกัน) มาเปรียบเทียบกัน เพื่อชักโยงความคิดของผู้อ่านให้นึกเห็นภาพได้ดียิ่งขึ้น ภาพพจน์ลักษณะนี้มักจะมีคำ เชื่อมโยง เช่นคำว่า เหมือน, ดู, ดัง เช่น บาน ประหนึ่ง ราวกับ ฯลฯ

2) ภาพพจน์แบบอุปลักษณะ เป็นการเปรียบเทียบที่ต่างกับอุปมาอยู่บ้าง กล่าวคือ เป็นการเปรียบเทียบไปเลยโดยไม่ต้องมีคำเชื่อม เป็นการนำลักษณะอาการของสิ่งหนึ่งโอนไปใช้กับอีกสิ่งหนึ่ง เพื่อชักจูงความคิดให้เห็นคล้ายคลึงกัน ภาพพจน์แบบนี้เป็นความเปรียบที่ลึกซึ้งน่าฟังและมีผลทางอารมณ์มาก เช่น "เลือดก้อนเดียวฉันตัดทิ้งได้"

3) ภาพพจน์แบบปรพากษ์ เป็นการเปรียบเทียบโดยใช้ความขัดแย้ง หรือใช้ความตรงกันข้าม โวหารแบบนี้ทำให้เข้าใจได้ดี มองเห็นเด่นชัด เพราะลักษณะตรงข้ามนั้นตัดกันเหมือนกับที่เรารู้สึกว่าใครเป็นคนดี เมื่อมีคนชั่ว ๆ มาเทียบให้เห็นเช่นนั้น เช่น "ปากปราศรัย น้ำใจเชือดคอ"

4) ภาพพจน์แบบนามนัย คือ การกล่าวถึงส่วนใดส่วนหนึ่งของสิ่งใด ๆ แทนสิ่งนั้นเลย หรือกล่าวถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น โดยไม่ต้องเอ่ยชื่อสิ่งนั้นตรง ๆ ผู้อ่านก็เข้าใจได้ว่าหมายถึงอะไร เช่น "จากเปลไปสู่ป่าช้า"

5) ภาพพจน์แบบบุคลาธิษฐาน เป็นการสมมติให้มีตัวตน สมมติสิ่งไม่มีชีวิตหรือสัตว์ หรือพืชต่าง ๆ ให้มีอารมณ์ ให้มีความรู้สึกนึกคิดเหมือนกับคน ภาพพจน์แบบนี้เร้าอารมณ์ผู้อ่านได้ดี เช่น "ดวงจันทร์เฝ้ามหน้าอยู่เหนือขุนเขาทางทิศตะวันออก"

6) ภาพพจน์แบบอภิปจน์ เป็นลักษณะโวหารที่กล่าวเกินความจริง จะเอาข้อเท็จจริงเข้าไปจับไม่ได้ ผู้เขียนต้องการมุ่งเร้าอารมณ์ และความรู้สึกสะเทือนใจเป็นสำคัญ เช่น "ฉันจะรักเธอตราายฟ้าดินสลาย"

7) ภาพพจน์แบบเลียนเสียง คือ การใช้คำที่เลียนเสียงธรรมชาติ หรือเสียงอะไรก็ได้ นำมาเรียบเรียงเป็นข้อความให้เกิดจังหวะน่าฟัง มีความหมายทั้งในทางภาพและเสียง เช่น "ได้ยินเสียงฟ้าร้องครืน ๆ อยู่ไม่นาน ผกก็ตกลงมาชุกใหญ่"

8) ภาพพจน์แบบเล่นคำ คือ การใช้คำคำเดียวในความหมายต่าง ๆ กัน เป็นโวหารที่ได้รสรสในทางเสียงมาก เช่น "เขาเป็นคนไม่เหมือนใคร และไม่มีใครเหมือน"

9) ภาพพจน์แบบเสียงคำ เป็นการเสียงการใช้คำแบบตรงไปตรงมา เพื่อลดความหยาบกระด้าง หรือความไม่น่าฟังลง เช่น เสียงใช้ว่า "สตรีสูงอายุ แทน หญิงแก่"

10) ภาพพจน์แบบประโยคคำถาม เป็นการใช้ภาพพจน์โดยใช้คำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ เป็นการย้ำหรือเน้นให้ผู้อ่านเห็นจริงหรือเชื่อตามผู้เขียน เช่น นอกจากความมั่งมีศรีสุขแล้ว มีอะไรอีกเล่าที่เป็นยอดปรารถนาของมนุษย์

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2531 : 126-131) กล่าวถึงภาพพจน์ว่ามีวิธีการสร้างหลายแบบ กล่าวเฉพาะแต่ที่สำคัญ ดังนี้

1) การเปรียบเทียบหรืออุปมาอุปไมย

ก) เปรียบสิ่งหนึ่งว่า "เหมือน" อีกสิ่งหนึ่ง มีคำแสดงความหมายว่า "เหมือน" คำใดคำหนึ่งปรากฏอยู่ (Simile - เปรียบเหมือน) เช่น

ตาเหมือนตามตุ๊กตา	พิศคิ้วพระลอราช
ประคองแก้วเกาทัณฑ์	ก่งนา
	(ลิลิตพระลอ)

ข) เปรียบสิ่งหนึ่ง "เป็น" อีกสิ่งหนึ่ง คำที่แสดงว่าเหมือนนั้นไม่มีปรากฏอยู่ เป็นการกล่าวเปรียบเทียบโดยตรงว่า สิ่งหนึ่ง "เป็น" อีกสิ่งหนึ่ง (Metaphor - เปรียบเป็น) เช่น

มันก็เป็นช่างงาอันกล้าหาญ	เราก็เป็นคชสารอันสูงใหญ่
จะอยู่ป่าเดียวกันนั้นฉันใด	นานไปก็จะยบอ้อมประมาด
	(เสภาขุนช้างขุนแผน)

2) บุคลาธิษฐาน (Personification) เป็นภาพพจน์อีกแบบหนึ่ง เป็นการสมมติขึ้น ให้มีกิริยาอาการเหมือนมนุษย์ เป็นคำที่มีความหมายรวม แต่อาจแยกย่อยได้ดังนี้

ก) สิ่งต่าง ๆ ที่มีใจคน แต่ทำกิริยาอาการเสมือนหนึ่งเป็นคน (Personification) พระจันทร์เสภาหมองหม่น หลังน้ำตาปนมากับสายฝน

ข) สิ่งต่าง ๆ ที่ไม่มีใจคนหรือไม่มีตัวตน (นามธรรม) สมมติขึ้นเป็นคนทำกิริยาอาการอย่างคนและยังมีเนื้อเรื่องเล่าประกอบอีกด้วย (Allegory)

ค) สัตว์ที่มีเรื่องเล่าประกอบเป็นนิทานเทียบกับมนุษย์ในเชิง
สอนใจต่าง ๆ (Fable) เช่น หมาป่ากับลูกแกะในนิทานอีสป

3) สัญลักษณ์-สิ่งแทน (Symbol) ในความหมายกว้างที่สุด หมายถึง
สิ่งหนึ่งซึ่งใช้แทนอีกสิ่งหนึ่ง สัญลักษณ์อาจเป็นคำคำเดียว เป็นข้อความ เป็น
เรื่องเฉพาะตอน หรืออาจเป็นเรื่องทั้งเรื่องก็ได้ และสัญลักษณ์ในลักษณะของ
ภาพพจน์นั้นอาจเป็นการเปรียบเทียบ (Metaphor) ด้วยก็ได้ หรือและอาจเป็น
ภาพพจน์แบบอื่นอีกก็ได้ด้วย สุดแต่วิธีการนำมาใช้

อันมือไกวเปลไซร้แต่ไรมา คือหัตถาครองพิภพจบสากล

คำ "มือไกวเปล" เป็นสัญลักษณ์แทนแม่ และเป็นทั้งภาพพจน์แทน
กล่าวถึง "ส่วนน้อย" เฉพาะมือ แต่กินความกว้างหมายถึง แม่ทั้งคนครบบริบูรณ์
ส่วน "หัตถาครองพิภพ" เป็นภาพพจน์แบบเปรียบเทียบ

4) การกล่าวถึงความขัดแย้งคู่ขนานกัน (Paradox) เช่น
"ความชื้นขึ้นอันหวานขึ้น"

5) การกล่าวเกินจริง (Hyperbole) เช่น "ร้องไห้น้ำตาเป็น
สายเลือด"

6) การใช้คำถามที่รู้คำตอบอยู่แล้ว และไม่ต้องการคำตอบอีก
(Rhetoric Question) เช่น ท้าวฤเบรินตามอิเหนาในสารที่ให้ไปช่วยรบศึก
กะหมังกุหนิง ว่า

ถ้าไม่เลี้ยงบุษบาเห็นว่าชั่ว	แต่เขารู้อยู่ว่าตัวนั้นเป็นพี่
อันท้าวดาหารับดี	นั่นมิใช่อาหรือว่าไร
มาดแมนเสียเมืองดาหา	จะหลอขายชายหน้าดาหาไม่

7) การกล่าวเย้ยกล่าวประชด (Irony หรือ Sarcasm) เริ่มตั้งแต่ขั้นต้นด้วยการประชดประชัน เาะะ ไปจนถึงแตกคั้น และเหยียดหยามเป็นขั้นที่สุด แต่มีได้กล่าวตรง ๆ มีวิธีการพูดที่ตั้งใจให้ผู้ฟังเข้าใจความหมายที่แท้จริงเอาเอง

8) การกล่าวเท้าความ (Allusion) เป็นการกล่าวอ้างถึงบุคคล สถานที่ เหตุการณ์ที่สำคัญ ๆ เป็นที่รู้จักกันดีทั่วไป ยกมาประกอบข้อความเมื่อเอ่ยขึ้นมาก็เป็นที่รู้จักและเข้าใจทันที

ขาดเค็ดเสร็จกันในวันนี้   ไม่มีอาลัยเท่าปลายก้อย
ถึงพระอินทร์ลงมาว่าก้อย่าค้อย   ที่วันทองนั้นจะถอยมาคืนดี
(เสภาขุนช้างขุนแผน)

9) การเรียบเรียงข้อความที่มีเสียงสัมผัส มีคู่ลงความหมายและน้ำหนักของเสียงเท่าเทียมกัน เช่น ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว ลูกเจ้าลูกขุน ชั่วช่างศิตีช่างคน

ระวาท วิเศษพันธุ์ 1   แ่งโวหารภาพพจน์ออกเป็นประเภทต่อไปนี้
ประเภทที่ 1 ความเปรียบเทียบเอาความเหมือนกันเป็นหลัก ได้แก่
อุปมา (Simile) เชื่อมความเปรียบเทียบเหมือนด้วยคำว่า
เหมือน เฉาก ประดุจ คล้าย เช่น
อุปลักษณะ รูปกะ (Metaphor) แสดงความเปรียบด้วยคำว่า
เป็น คือ เช่น

"บิดามารดาเป็นบุพพจารย์ของบุตร"

บุคลาธิษฐาน (Personification) หมายถึง การเปรียบเทียบ
สิ่งที่ไม่มีชีวิตให้เหมือนกับมีชีวิต เช่น

"อุปสรรค คือ ขาศีกตัวกลางของมนุษย์"

อาลปน (Apostrophe) คือ การปลุกสิ่งที่ไม่มีชีวิตให้มีชีวิต
วิญญาณขึ้น จะเป็นวิธีการปรับทุกข์ด้วย พுகด้วย หรือเรียกร้องหาก็ได้ เช่น

"โอ้ปลายออปลายแถมทั้งหลายเอ๋ยจงมาเป็นปลายทอก
ปลายดาบให้แกชาตวยเถิด"

เรื่องเกร็ด (Anecdote) การยกเรื่องเกร็ดของชีวิตหรือ
ประวัติศาสตร์ พงศาวดาร อันมีลักษณะที่ส่อใ้ไปเปรียบกับความจริงนั้น ๆ ได้

เรื่องเทียบ (Analogy) เช่น

"ชีวิตคือการต่อสู้ ศัตรูคือปากกำลัง อุปสรรค คือหนทาง
แห่งความสำเร็จ รูปโฉมโฉมพรรณเหมือนดอกไม้ ยศ
ศักดิ์เหมือนสายฟ้าแลบ อย่าถือเหตุเหล่านี้เป็นเครื่อง
ทรงง"

Allegory เป็นเรื่องเทียบที่จับในตัวเอง เห็นลักษณะความ
เปรียบนั้นได้เด่นชัด ไม่ซับซ้อน

Parable เป็นเรื่องเทียบสั้น ๆ ไม่จับในตัวเอง

Fable เป็นนิทานเกี่ยวกับสัตว์และต้นไม้แต่ไม่มีบทบาทหรือ
เนื้อความสำคัญพอจะนำไปเทียบกับเรื่องหลักได้

ประเภทที่ 2 ความเปรียบเทียบที่เอาความต่างกันหรือตรงข้ามกันเป็นหลัก
ได้แก่

ปรพากย์ (Antithesis) คือ ท่วงทำนองการเขียนที่นำของ
สองสิ่งมาเปรียบเทียบกันในทางตรงข้าม เพื่อให้ความเด่นชัดขึ้น เช่น

"วิชาเป็นสิ่งที่คนโง่ดูถูก คนขี้นิยม คนฉลาดนำไปใช้"

คำขัด (Oxymoron) เช่น

"การแพเป็นชัยชนะอันเลิศ"

Irony คือ พูดตรงข้ามกับความมุ่งหมาย เพื่อกระทบกระเทาะ
หรือประชดประชัน

Hyperbole อธิพจน์ การพูดเกินความจริงไปในทางน้อยหรือ
มากเกินไปกว่าจะเหมาะกับสิ่งเปรียบเทียบนั้น เช่น

"กรอนเหมือนนางเอราวัณ"

Paradox เป็นคำพูดที่ตรงข้ามกับความรู้สึกของคนทั่วไป

Identical Statement การพูดซ้ำเพื่อให้ความหมายแจ่ม

แจ่มยิ่งขึ้น เช่น

"คนไทยต้องเป็นคนไทย (อิสระ)"

ประเภทที่ 3 ประเภทความเปรียบที่ต้อ้งยึดเอาความสัมพันธ์กันเป็น

หลัก เช่น

ชั้นบันได (Climax) เช่น

"ความทุกข์ยากนำมาซึ่งความเคยชิน ความเคยชินนำมา
ซึ่งความอดทน ความอดทนนำมาซึ่งชัยชนะ"

การแทนคำ (Metonymy) เช่น

"เขารักเก้าอี้มากกว่าเกียรติยศ"

การเลียงคำ (Synecdote) เช่น

"ไม่ว่าหัวหงอกหัวดำก็ไม่ละให้เลยหรือ"

เสียงและลีลาหรือจังหวะจะโคน (Sound and Rhythm) เช่น

สัมผัสอักษร Alliteration เช่น

"ถ้าเห็นเขาจะพูดความลับกัน ย่อมต้องหลบตาหรือลี้ตัว"

สัมผัสสระ Rhyme เช่น

"ยอมไม่เป็นพาลเที่ยวเกาะกระระรัว และกระทำร้ายคน"

การเล่นเสียง Onomatopoeia เช่น

"นกจู้จู้กันบนยอดไม้"

เล่นคำ Pun เช่น

"เห็นน้ำรักพร้าออกกั๊งดอกฝน ไม่มีคนรักรักมาหักสอຍ"

ยืม Repetition เช่น

"เขาสามารถหึงเมือง กินจอบ กินเสียม และกินแรง
ของประชาชน"

3) อติพจน์ หรือ อธิพจน์ (Hyperbole) ได้แก่ ข้อความที่เปรียบเทียบเกินความจริง แต่ก็ทำให้เห็นภาพพจน์เด่นชัด ดูจริงจังประทับใจ

๑	ตราบนขุนคีรีชน	ขาดสลาย	แลแม่
	รภัยหายตราบหาย	หกฟ้า	
	สุริยจันทร์ขจาย	จากโลก	ไปฤา
	ไฟแลนกลางสีหฬ	ทอนล้างอาลัย	
		(นิราศนรินทร์)	

4) บุคลาธิษฐาน (Personification) ได้แก่ การเปรียบเทียบโดยนำเอาสิ่งที่เป็นนามธรรม มาแปลงให้เป็นรูปธรรม เช่น ฟ้าแลบ สมมติให้เป็นนางเมฆลลอแก้ว ฟ้าฟ้าให้เป็นรามสูรหว่างชวาน

5) สัทพจน์ (Onomatopoeia) ได้แก่ การเปรียบเทียบโดยใช้คำเลียนเสียง เช่น

๑	กลองทองตีครุ่มครุ่ม	เดินเรียง
	จ่าตะเต็งเต็งเสียง	ครุ่มครุ่ม
	เสียงปี่เร่ร้อยเพียง	การเวก
	แตรนแตรนแตรฝรั่งขึ้น	หู่หู่เสียงสังข์
	(ภาพยห่อโคลงประพาสธารทองแดง ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร)	

6) วิภาษ (Oxymoron) ได้แก่ การเปรียบเทียบที่เกิดขึ้นจากการนำคำที่มีความหมายขัดแย้งกัน มาใช้ควบคู่กันได้อย่างเหมาะสมกลมกลืน เช่น หน้าขึ้นอกตรม ห่าเข้ากันคำ ฯลฯ

7) อรรถวิภาษ (Paradox) ได้แก่ การเปรียบเทียบที่แสดงความหมายที่ดูเหมือนจะขัดแย้งกันหรือเป็นไปไม่ได้ เช่น

เด็กวันนี้คือผู้ใหญ่วันหน้า
ชีวิตหลังความตาย

ฯลฯ

8) อนุนามนัย (Synecdoche) ได้แก่ การเปรียบเทียบโดยใช้ส่วนย่อยหรือคุณสมบัติเกินส่วนหนึ่งของสิ่งใดสิ่งหนึ่งแทนความหมายส่วนรวมทั้งหมด เช่น

แม่เนื้อเย็น เป็นห้วงมหรรรณพ พืชลพศรีสวรรค์เป็นมัจฉา
(พระอภัยมณี)

9) อธินามนัย (Metonymy) ได้แก่ การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งโดยใช้ชื่ออีกสิ่งหนึ่งแทน ลักษณะเช่นนี้คล้าย ๆ กับภาษาสัญลักษณ์ เช่น

"เขารักเก้าอี้ของเขามากกว่าเกียรติยศ" (คำว่า "เก้าอี้"
ใช้แทนคำว่า "ตำแหน่ง")

สิทธา พินิจภูวดล และคณะ (2516 : 167-173) ได้กล่าวถึง "ภาพพจน์" (Figure of Speech) ในความหมายว่า สร้างมโนภาพให้เกิดขึ้นโดยอาศัยถ้อยคำสำนวนและไตร่ตรองลักษณะของภาพพจน์ ดังนี้

1) การเปรียบเทียบสิ่งที่เหมือนกัน (Simile อุปมา) คือ การนำสิ่งที่มีลักษณะเหมือนกันเปรียบเทียบกัน มักใช้คำเชื่อม เหมือน คู่จ รวากับ บาน ประจุ ประหนึ่ง ดัง เช่น เป็นต้น

ความรัก เหมือน โคลน
มีค่าคู่จดวงตาดวงใจ

2) การเปรียบเทียบโดยนัย (Metaphor อุปลักษณ์) การเปรียบเทียบที่ไม่ได้เปรียบเทียบโดยตรง ไม่ได้ใช้คำเชื่อม เช่น

ผมสีหิมะของชายชรา

"เราทั้งหลายควรจะลืมตาของเรา และพิจารณาก่อนโคลน
ต่าง ๆ ซึ่งติดอยู่กับล้อ ถ่วงความเจริญของเรา"

(โคลนติดล้อ ของ อัครพาดู)

3) การเปรียบเทียบโดยใช้ความตรงกันข้าม (Antithesis
ปรพาคย์) บางครั้งในภาษาอังกฤษใช้คำว่า Contrast คือ การนำสิ่งที่ตรง
ข้ามกันมาเปรียบเทียบ เช่น

อยู่ปราสาทเส้าคอคอดคควน กำแพงแก้วแล้วสวนด้วยเรือหวนนาม
มีทหารทอนเห่าเฝ้าโมงยาม คอยปราบปรามปัจเจกมิตรที่คิดร้าย
(ระเณลันไค ของ พระมหามนตรี)

4) การเปรียบเทียบโดยใช้ส่วนหนึ่งแทนทั้งหมด (Metonymy
นามนัย) คือ การนำคุณสมบัติเด่น ๆ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งมากล่าว แทนที่จะเอ่ยชื่อ
ของสิ่งนั้น เช่น

"ปากกาควมกว่าดาบ" ก็หมายความว่านักเขียนมีอำนาจยิ่งกว่านักรบ

5) การเล่นเสียงและจังหวะ (Alliteration เสียงสัมผัส)
เช่น

"บัดเดียวดังทง่างเห่งวังเวงแวว ..."
(พระอภัยมณี ของ สุนทรภู่)

6) โวหารที่ใช้ประโยคคำถาม (Interrogation) เป็น
ประโยคคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ เช่น

"การที่เรายอมหลับตาเชื่อข้อความที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์
โดยมิได้พิจารณาความมุ่งหมายและความปรารถนาของผู้แต่งเสีย
ก่อนนั้น จะไม่เป็นการดูหมิ่นสติปัญญาของเราเองอยู่หรือ"
(โคลนติดล้อ บทที่ 3 "การบูชาหนังสือจนเกินเหตุ" ของ อ้าวพาหุ)

7) การเล่นคำ (Puns on word) คือ การใช้คำคำเดียวที่มี
ความหมายต่างกันเพื่อทำให้รหัสชาติของการพรรณนาไพเราะน่าอ่านยิ่งขึ้น เช่น

จากพรากจับจากจันรรจา เหมือนจากนางสะการะวาที
แขกเตาจับเตาร่างรอง เหมือนร่างห้องมหาวิทยาลัย
(ฉันทนา ของ รัชกาลที่ 2)

8) การสมมติให้มีความหมาย (Personification บุคลาธิษฐาน) คือ การนำเอาสิ่งที่ไม่มีชีวิตมากล่าวถึงราวกับมีชีวิต หรือการนำเอาสิ่งที่มีชีวิตมากล่าวถึงเหมือนบุคคลที่เข้าใจกันได้ เช่น

ลำควนเอ๋ยจะควนไปก่อนแล้ว   เกิดแนวพิกุลยี่สุนลี
 จะโรยรางทางสิ้นกลิ่นมาลี   จำปีเอ๋ยก็ปีจะมาพบ
 ที่มีกลิ่นก็จะวายหายหอม   จะพลอยตรอมเหือดสิ้นกลิ่นตรลบ
 ที่มีดอกก็จะวายระคายครบ   จะเหี่ยวแห้งเข้าซบสลับไป
 (ขุนช้างขุนแผน ของ รัชกาลที่ 2)

9) การกล่าวเกินความจริง (Hyperbole อธิพจน์) เช่น
 เรียมรำนน้ำเนตรถวม   ถึงพรหม
 (โคลงเปิดเตล็ด ของ ศรีปราชญ์)

10) การเลียนเสียงธรรมชาติ (Onomatopoeia) คือ การนำเสียงที่ได้ยินตามธรรมชาติมาใช้บรรยายให้เกิดมโนภาพเพื่อให้ไพเราะน่าฟังยิ่งขึ้น เช่น

- บัคเคียวตังหง่างเห่งวังเวงเวว
- เครื่องบินครางกระหึ่มมาแต่ไกล

11) การลดความหมายของคำ (Euphemism) เป็นวิธีการสร้าง ความอ่อนโยนละมุนละไมในที่ที่หยาบกระด้างบรรเทาความน่าเกลียดโหดร้าย ลด ความรุนแรงหยาบซ้ำ กักขฬะ บางครั้งถ้าจำต้องพูดถึงความรู้สึกที่รุนแรงและถ้อยคำ ที่หยาบคาย ก็หันมาใช้วิธีลดความหมายของคำ เช่น

สตรีสูงอายุ แทน หญิงแก่
 ฉันทนเธอไม่ได้ แทน เธอเป็นคนเลวร้าย

12) การเล่าเรื่องสมมติ (Allegory นิทานเปรียบเทียบ) สมัยก่อนยกนิทานประกอบการเล่นเพื่อมุ่งสอนศีลธรรม มีทั้งขนาดยาวและสั้น ในปัจจุบันนี้บางครั้งก็ออกมาในลักษณะเรื่องซ้ำซ้อนเพื่อวิจารณ์สังคม เตือนใจ โดยหยิบยกสิ่ง ที่สังคมละเลยมากล่าวถึง วิธีเขียนใช้วิธีสมมติและเน้นให้ประชาชนเห็นความสำคัญ

การวิเคราะห์โวหารภาพพจน์ในนิราศสุนทรภู่ครั้งนี้ จะมุ่งศึกษากลวิธี
การใช้โวหารภาพพจน์ที่ปรากฏเด่นชัดใน 11 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. อุปมา (simile) หมายถึง การใช้ถ้อยคำนำเอาสิ่งที่มีลักษณะ
คล้ายคลึงกัน (แต่ไม่ใช่ของอย่างเดียวกัน) หรือการกระทำมาเปรียบเทียบกัน
เพื่อชักโยงความคิดของผู้อ่านให้นึกเห็นภาพได้ชัดยิ่งขึ้น ภาพพจน์ลักษณะนี้มัก
จะมีคำเชื่อมโยงมากมาย เช่น อุปมา เหมือน ดัง ดุจ ฉนั้น ดัง ดุจดัง รวากับ
ปาน กล เช่น เพียง เจก ประหนึ่ง เปรียบ ประดุจ ดูราว ละม้าย คล้าย เสมอ
เสมือน เทียบ เทียม หรือ ปัมปานว่า ดังหนึ่ง เหมือนดัง เจกเช่น เล่ห์ ครุวนา
ต่าง พ่าง แม่น แม่นเหมือน เหมือนหนึ่ง เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ความรัก <u>เหมือน</u> โรคา	บันดาลตาใหม่ตม
ไมย <u>ิน</u> และไมยล	อุปสะคคะโคโค
ความรัก <u>เหมือน</u> โคถึก	กำลังศึกมิขังไว้
ก็ไกลจากคอกไป	บยอมอยู่แต่ขัง

(รัชกาลที่ 6 : มัทนะพาธา)

สุวรรณหงส์ <u>ทรง</u> พู่หอย	งามชดช้อยลอยหลังสินธุ์
<u>เพียง</u> หงส์ <u>ทรง</u> พรหมินทร์	ลิ้นจาศเลื่อนเดือนดาชม

(กาพย์เห่เรือ)

เสียง <u>อึก</u> เท้าพล	<u>พ่าง</u> ภูวดลหวั่นไหว
เสียง <u>ร้อง</u> ไซยกระแด	แซ่เสียงแตรเสียงสังข์

(เพลงพ่าย)

นางผีเสื้อเกล็ดโอรธโธลทะเลสิ่ง โตดั่งหนึ่งยู่คุณธร์ขุนไศล
 ลุยทะเลโครมครามออกตามไป สมุทรไท้แทบจะลมหลมหลาย
 (พระอภัยมณี)

"เมื่อพระยามารได้สัต์บสารพระมหาสัตว์ว่าตนเจรจา
 มุสา ก็มีความพิโรธโอรธาเป็นกำลัง มีอภัยยังความโอรธา
 ไว้ได้ ก็กวัดแกว่งซึ่งจักราวุธอันคมดั่งกรด แล้วขว้างใบจะ
 ไ้ประหารพระมหาบุรุษ และจักรนี้เอาจสามารถจะตัดศีรษะ-
 บรรพดีให้ขาด ครุวนาคุดจัตติซึ่งหน่อเวฬุคุมพะพฤษ์"

(พระปฐมสมโพธิกถา)

2. อุปลักษณ (Metaphor) หมายถึง ภาพพจน์ที่เปรียบสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง
 คำที่แสดงว่าเหมือนนั้นไม่มีปรากฏอยู่ เป็นการเปรียบเทียบโดยตรงว่าสิ่งหนึ่งเป็น
 อีกสิ่งหนึ่งโดยใช้คำเชื่อม เป็น คือ เท้า หรือแบบลักษณะเทียบเคียงมาเปรียบ
 เช่น

แต่ก็ทวนสงสัยน้ำใจนาง เมื่อขุนช้างสู้สมเข้าชมไ้
เป็นกินน้ำเห็นปลิงทุกสิ่งไป จะกินรักเข้ากระไรให้รำคาญ
 (ขุนช้างขุนแผน)

๑ ปลาร้าพันหอดวย ใบลา
ใบก็เหมือนลาวปลา คละคลุ้ง
คือคนหมู่ไปหา คบเพื่อน ฉาลนา
ไ้แต่รายรายฟุ้ง เฟื่องให้เสียพงศ์
 (โคลงโลกนิติ)

จะกล่าวถึงอสุรีผีเสื่อน้ำ   อยู่ทองดำวังวนชลสาย
ได้เป็นใหญ่ในพวกปีศาจพราย   สกนธ์กายโตใหญ่เท่าไอยรา
(พระอภัยมณี)

อุปลักษณที่ใช้ลักษณะ เทียบเคียงมาเปรียบ หมายถึง สิ่งที่อยู่ถึงโยง
ไปสู่ความมุ่งหมาย เช่น

นี้หรือคนกลานาไม่อาย   ลอบทำอันตรายกุนาหัว
มีงทำทั้งนี้ก็เพราะกลัว   อ้ายชาติชั่วลอบกัดเหมือนสัตว์ร้าย
(เงาะป่า)

"ลอบกัด" เอาจลักษณะของการลอบทำร้ายของสัตว์ มาเปรียบเทียบกับ
กับการลอบทำร้ายของคน

ถึงเอ็งจะพรากจากออพหลาย   กูหาความเสียดายสักนิดไม่
ควยพี่ชัณฑ์มันไม่ว่าจะอาลัย   นี้ยังตายว่าไวพ้อ เป็นที
(ขุนช้างขุนแผน)

"พี่ชัณฑ์" เอาจลักษณะ เมล็ดชัณฑ์ไม้มานำเปรียบกับ เชื้อสายของคน

จะเสกส่องครองกรุงให้พุ่งเฟื่อง   เป็นเจ้าเมืองมอม่ิงมไหศวรรย์
ช่วยฝักปลุกลูกแก้วเสียแล้วกับ   เด็ดหรือขวัญเนตรจะเห็นเป็นอย่างไร
(พระอภัยมณี)

"ฝักปลุก" ลักษณะการทำให้พืชหรือต้นไม้เจริญเติบโตมาเปรียบกับการ
แต่งงาน

3/ อุทาหรณ์ (Analogy) เป็นวิธีการเปรียบเทียบเรื่องราว เหตุการณ์ หรือความคิดสองอย่างที่มีความหมายต่างกันว่าคล้ายกัน โดยการยกข้อความที่ เชื่อว่าวางแก่การเข้าใจ เปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้เขียนหรือผู้พูดต้องการจะอธิบาย บางครั้งอาจอ้างสุภาษิตหรือคำพังเพย อุทาหรณ์ (Analogy) นี้คล้ายวิธี ใช้อุปมา (Simile) ความแตกต่างอยู่ที่ว่าอุปมา (Simile) เป็นการ เปรียบเทียบถ้อยคำ ในขณะที่อุทาหรณ์ (Analogy) เป็นการเปรียบเทียบ ข้อความ เช่น

"บุคคลบางพวกก็มีปัญญาพิจารณาเห็นโทษภัยในปรโลก บาง จ้วพวกก็ปราศจากปัญญา บมิได้พิจารณาเห็นโทษภัยในปรโลกนี้ ก็ มีความอดทนอดกลั้น บ่มุขบทรักษาดีทั้งหลายต่าง ๆ บางดอกก็ พึ่งงอกขึ้นจากเงายังจมอยู่ใต้น้ำ บางดอกก็มีก้านเจริญ แต่ยังไม่ งอกขึ้นน้ำ ยังไม่งอกขึ้นมาเสมอน้ำ บางดอกก็เจริญขึ้นพอเสมอ หลังน้ำ บางดอกก็งอกขึ้นมาพบน้ำเกือบใกล้จะบาน"

(พระปฐมสมโพธิกถา)

ยกสุภาษิตหรือคำพังเพยเป็นอุทาหรณ์ เช่น

บุราณว่าถ้าเหลือกำลังลาก ใต้ออกปากบอกแขกช่วยแบกหาม
แม้นพอขอกออกบางไม่พรางความ จะเป็นลามแก่ไซ้ให้ไค้การ

(พระอภัยมณี)

ประเวณีตั้งให้หลังหัก มันทักทำร้ายเมื่อภายหลัง
จระเข้ใหญ่ไปถึงน้ำมีกำลัง เหมือนเสือขึงเข้าถึงดงก็ลงร้าย
อันแม่ทัพจับได้แล้วไม่ฆ่า ไปข้างหน้าศึกจะใหญ่ขึ้นใจหาย
ต้องตำรับจับใหม่คนให้ตาย จะทำภายหลังยากลำบากครัน

(พระอภัยมณี)

เตาเคี่ยวกออย่าต่อให้ตื่นสูง	มิใช่ยุ่งจะมาย่อมไม่เห็นชั้น
หิ้งหอยหรือจะแข่งแสงพระจันทร์	อย่าป็นน้ำให้หลงตะลึงเงา
ข้าทาสีตอกมิใช่เจ้าวันทอง	ดูแต่ห้องนอนนอนเถิดคนะเจ้า
	(ขุนช้างขุนแผน)

4. / สำนึกหรือเหาคความ (Allusion) เป็นวิธีการเปรียบเทียบ โดยการกล่าวอ้างถึงบุคคล สถานที่ เหตุการณ์ที่สำคัญ ๆ หรือถ้อยคำที่รู้จักกันแพร่หลายดีแล้ว ยกมาประกอบข้อความช่วยโยงความคิด และทำให้เข้าใจเรื่องราวได้ถูกต้องรวดเร็ว และลึกซึ้งยิ่งขึ้น เช่น

๑ บัญเจ้าจอมภพพัน	แดนสยาม
แสงพระยาศรินทาม	ขาดเกล้า
พระฤทธิคังฤทธิราม	รอรุราพณ์ แลฤา
ราญุริราชแผ้ว	แพกแพทุกพาย
	(เตลงพาย)

คู่จสุนทรภู่ครุบูรณาวา	แม่มวยดินสิ้นฟ้ามหาสถาน
ซล้งปล้งรักจรงสิงวิญญาน	อมตะนานเหนือกาลเวลา
	(สำน้ำภูกระตัง)

๑ "ความรู้คู่เปรียบด้วย	กำลัง	กายเฮย"
พระราชนิพนธ์ตั้ง	นี้อง	
เป็นหลักประจักษ์จั้ง	จริงจิต	
สำนักร์การ เรือนส้าง	สลักไว้ในกมล	
	(สามกรุง)	

5. เล่นคำ (Puns on Word) หมายถึง การใช้คำคำเดียวกัน หรือใช้คำที่มีเสียงเดียวกัน แต่ต่างความหมายกัน ในประโยคหรือข้อความเดียวกัน ซึ่งทำให้บทกวีนั้นซึ่งใจ ไพเราะ ชวนคิดน่าอ่านยิ่งขึ้น เช่น

๑ หมาเหินไม่มากแค้น นามเหิน
 เนามมุขสุดเขิน โขดชั้น
 ฉินชื่อระบือเหิน หนถอย
 หนายเนาเราพิงชย ชยาดครามนามเหิน
 (สามกฐ)

๑ ลางลิงลิงลอขไม ลางลิง
 แลลูกลิงลงชิง ลูกไม
 ลิงลมลอมดิง ลิงลอด นินา
 แลลูกลิงลางไหล ลอดเลี้ยวลางลิง
 (ลิลิตพระลอ)

๑ จำจใจจากจำ จำจร
จำนิราชรามสมร มราง
 เพราจะเพอ่จักไปรอญ อริราช แลแม
จำทุขจำทเวศวำ สวาดิวำหวันถวิล
 (เตล่งพ่าย)

6. สัทพจน์ (Onomatopoeia) หมายถึง การเลียนเสียงที่เกิดตามธรรมชาติ ได้แก่ เสียงสัตว์ร้อง ผนตก น้ำไหล เช่น

นก เข่าจับเงื่อมเขาแล้วเคลาคู จุทกุกจุสูกู เผ่าคู่ชั้น
 อัญชันจับกึ่งตนชิงชั้น เบนุจวรรณจับเงาเดาวัลย์เปรียง
 ไก่ป่าวิ่งกรากกระตากลัน ตัวผู้ชั้นเอกอีเอ็กวิเวกเสียง
 เขากินขุขุขุขุ เชี่ยวตัวเมียเคียง เห็นคนเลี้ยงลัดเลงเข้าแฝงกอ
 (ขุนช้างขุนแผน)

โกงโค้งมองจ้องมือจะซ่อนไหม กลัวปลาทกใจไม้กระดิก
 พอได้ทีฉายฝนปลากลับพลิก ดินตึกตึกโยนไปไว้กลางทราย
 (เงาะป่า)

เเพาะเพาะเหมยหยาดจากใบไม้ ทำลวดลายบนทรายเส้นสวย
 สไบแพรเมอรธณีเต็มด้วย ลายที่น้ามวยด้วยหลงงาม
 (ลำนํ้าภูกระตัง)

เสียงปืนประเปรี้ยงเปรี้ยง
 คือเสียงฟ้าสีฟ้าไฟ
 โอยเจ็บไปถึงใจ
 เสียดจิ้งใจสีแมนหยัง
 ("ลำนํ้าบ้านนาทราย")

๗ บุคลาธิษฐาน (Personification) หมายถึง ภาพพจน์ที่
 สมมติสิ่งที่ไม่มีชีวิตหรือสัตว์ หรือพืชต่าง ๆ ให้มีอารมณ์ ให้มีความรู้สึกนึกคิดและ
 กิริยาอาการเหมือนอย่างคน ภาพพจน์แบบนี้ทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกและ เห็นภาพ
 ได้ชัดเจนขึ้น เช่น

ลำคานเออยจะคานไปก่อนแล้ว	เกิดแถวพิภุขี้สุนลี
จะโรยร่างทางสิ้นกลิ่นมาลี	จำปีเออยก็ปีจะมาพบ
ที่มีกลิ่นก็จะคลายหายหอม	จะพลอย <u>ตรอม</u> เพื่อกลิ่นกลิ่นตลบ
ที่มีดอกก็จะวายระคายคราบ	จะเหี่ยวแห้ง <u>เขาขบสลับไป</u>
	(ขุนช้างขุนแผน)

๑ เนื้อเปื้อนนาเนกล้ำ	หลายพรรณ
ลาแหล่งลี้มเกลี้ยงวัน	แหวะแว่น
ไพรพฤษ์เจียบ <u>เขียบศัลย์</u>	<u>โศกแม่</u>
แสนสัวชบเขาเรน	ช่วยรอน <u>เรียมตรอม</u>
	(นิราศนรินทร์)

เศษอิฐปูนสะอึกสะอื้น	จะรื้อพี่เมิ่งขวัญไฉน
แห่งแล้งมนุษย์ธรรมใน	สกลโลกนี้มีจริง
	("อยุธยาวิโยค")

๑ สาริกาวาน <u>ส่งสร้อย</u>	<u>สารภ</u> หนึ่งรา
แดลงแคสองพฐ	พี่น้อง
ทรทนอยู่ทรู	หาออน อวลนา
เห็นแตนกทรอง	รำรองรณสมร
	(<u>ลิลิตพระลอ</u>)

8. อธิพจน์หรือกล่าวเกินจริง (Hyperbole) เป็นการใช่วิหารเปรียบเทียบเกินความจริง เพื่อมุ่งเร้าอารมณ์ และความรู้สึกสะเทือนใจเป็นสำคัญ เช่น

จะจากอกเหมือนตกเมรุมาศ กระดุกเย็นเช่นผงเก้ารูลี เดือนแรมนองจะแรมไปตามเดือน จนสิ้นมิดสติทุกสัญค	จะกลิ้งตายกายขาดลงเป็นผี สิ้นสิททินกรไม่ผอนทุกซ์ เดือนขึ้นพันเพื่อนไม่มีสุข จะเฝ้าปลุกปล้ำโศกไม่เคลื่อนคลาย (ขุนช้างขุนแผน)
---	---

ภควาวราวแยกแตกพัง คิดถอยยุพยงทรงหยาว	จักยังชีพไปโยก คือหลาวเสียบสร้างแทงหู (กนกนคร)
---	--

๑ ทราบขุนคีรีน รักนหายทรานหาย สุริยจันทร์ขจาย ไฟแลนลางสีหลา	ขาดสลายแลแม หกฟ้า จากโลกไปฤา หอนลางอาลัย (นิราศนรินทร์)
--	---

พลพายทองพายสระสม แลสังข์กองกาหล คุดเสียงฟ้าพาดภูวดล สมุทรศาลคำบรรพ์	เสียงศุริยระงม เสียงชลกองกล (สมุทรโฆษคำฉันท์)
--	---

9. คำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ (Rhetoric Question) หมายถึง
การใช้คำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ เป็นการย้ำหรือเน้นให้ผู้อ่านเห็นจริงหรือเชื่อ
ตามผู้เขียน ซึ่งเป็นการเร้าเร้าและย้ำให้ผู้อ่านคิดนั่นเอง เช่น

ช่างยกย่องสองมนุษย์ว่านารายณ์ เพราะเป็นนายของมึงจึงรักใคร่
พระรามเป็นเจ้าลงกาหรือว่าไร จะยกเมืองมาให้แก่กู
 (รามเกียรติ์)

ถึงไม่เลี้ยงบูชาเห็นว่าชั่ว แต่เขารู้ยั่วว่าตัวนั้นเป็นผี
 อ้นองค์ท้าวดาหาคินดี นั่นมิใช่อาหรือว่าไร
 มาตรแมนเสียเมืองดาหา จะพลอยอายชายหน้าหรือหาไม่
 ซึ่งเกิดศึกสาเหตุเภทภัย ก็เพราะใครทำความไว้งามพิศตร์
 (อิเหนา)

จะหาหน้าไหนทางในโลก พลอยทกก็ตกกับไม่มีไหม
 มนุษย์หยาบช้ำกว่าสัตว์ใด ล้วนใจคำอำมหิตนิจกาล
 ฆ่าป่าลาไมนับแสนโกฏิ ทฤโหดไปชั้วกลปาวสาน
 ไรสุนทรียรสในวิญญาน คำกว่าติรัจฉานชั้วฉกรรจ์
 (ลำนํ้าภูกระดึง)

10/ บันไดความ (Climax) หมายถึง การกล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
 เป็นขั้น ๆ โดยใช้ข้อความเรียงลำดับความสำคัญจากธรรมดาแล้วค่อย ๆ เพิ่มขึ้น
 จนถึงลำดับสูงสุด เหมือนกับเดินขึ้นบันได ซึ่งลำดับสูงสุดคือจุดที่ต้องการกล่าว
 ถึง เช่น

๑ เสียสินสงวนศักดิ์ไว้ วงศ์หงส์
 เสียศักดิ์รูปประสงฆ์ สิ่งรู
 เสียรู้เร่งดำรง ความสัจย์ ไฉน
 เสียสัจย์อย่าเสียสู้ ชีพม้วยมรณา
 (โคลงโลกนิติ)

อนที่สี่สมุทรมาย	หมดสาย
ติมิงคลม้งกรนาคผาย	ผาดสอน
หยาคเหมพิรุณหาย	เหือคโลก แล้งแม่
แรมราคเส้นร่อยรอน	ฤเภาเรียมทน
	(นิราศนรินทร์)

17. ความขัดแย้งคู่ขนาน (Paradox) เป็นการเปรียบเทียบโดยใช้ความขัดแย้งหรือใช้ความจริงกันข้าม สิ่งที่มีลักษณะตรงกันข้ามนั้น อาจเป็นสถานการณ์หรือถ้อยคำ โศกนาฏกรรมนี้ทำให้เข้าใจความได้ดีขึ้น และมองเห็นภาพได้เด่นชัดขึ้น เพราะลักษณะตรงกันข้ามนั้นเหมือนจะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แต่เมื่อวิเคราะห์ความหมายให้ลึกลงไป จึงจะเข้าใจและยอมรับว่าเป็นความจริง เช่น

ในความมืดมนของคนตอมนั้น	งามเจิดจ้ากว่าตะวันที่สาดแสง
คือมงกุฎสุคติไม่เปลี่ยนแปลง	เมื่อทุกแห่งล้วนหุบเหวความเลวร้าย
	(“ธลิติน”)

เธอตายเพื่อจะปลุกให้คนตื่น	เธอตายเพื่อผู้อื่นอีกทั้งสิ้น
เธอคือดินก่อนเดียวในดินแดน	แต่จะหนักและแน่นเต็มแผ่นดิน
	(“กระทุมแบน”)

เพราะดินนี้ฟ้ากว้างกว่ากว้าง	มีความมืดที่แว้งสว่างไสว
เป็นป่าเถื่อนแต่เป็นที่ไม่มีภัย	อยู่ห่างไกลแต่ก็ไกลในคุณธรรม
	(“ธารทอง”)

วิเคราะห์โวหารภาพพจน์ในนิราศสุนทรภู่

นิราศของสุนทรภู่มีความงดงามในเชิงศิลปะ ใช้คำง่าย ๆ มีสัมผัสราบรื่น หลังไหลไพเราะเข้าใจและจดจำง่าย ด้วยลักษณะการพรรณนาที่พร้อมไปด้วยอารมณ์ต่าง ๆ ซึ่งพลิกไหวอยู่ตลอดเวลา ทั้งความสะเทือนใจ บรรยากาศของความรักร่วมกับความงามของธรรมชาติ ข้อสังเกตเกี่ยวกับสถานที่ซึ่งความเป็นอยู่ของผู้คนในแง่ข้างขึ้น ความเป็นจริง ข้อคิด คติธรรมปรัชญาชีวิต สิ่งสำคัญในการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกของกวีสู่ผู้อ่านได้อย่างเต็มคำ ซาบซึ้ง และประทับใจก็คือกลวิธีการใช้ "โวหารภาพพจน์ (Figure of Speech)" นิราศของสุนทรภู่ได้รับการยกย่องมากในเรื่องนี้ ท่านได้ถ่ายทอดความคิดความรู้สึกอารมณ์ผู้อ่านได้อย่างเห็น "ภาพพจน์" นิราศของท่านให้ทั้งสุนทรีย์ภาพหรือความงามซึ่งหมายถึงความจับใจ ให้ทั้งความรู้ที่แสดงออกถึงความรอบรู้ในหลาย ๆ ด้านของท่าน และได้ทั้งความคิด ข้อคิดในเชิงปรัชญาจากประสบการณ์ในชีวิต ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ท่านได้ถ่ายทอดผ่าน "โวหารภาพพจน์" สู่ผู้อ่านนั่นเอง

ในการวิเคราะห์โวหารภาพพจน์ในนิราศสุนทรภู่ แบ่งตามสิ่งที่สุนทรภู่พูดถึง ดังต่อไปนี้

- 1) ร่างกายหรืออวัยวะต่าง ๆ เช่น ตา ออก
- 2) ธรรมชาติ เช่น ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ธรรมชาติของสัตว์ป่าไม้
- 3) สถานที่ เช่น ถ้ำ วัง วัด
- 4) นามธรรม เช่น ความรัก ปรัชญา คำสอน
- 5) วัฒนธรรม เช่น อาวุธ เครื่องดนตรี อาหาร

1. อุปมา (Simile)

โวหารภาพพจน์ลักษณะอุปมา เป็นการใช้ถ้อยคำที่นำเอาสิ่งซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกัน หรือการกระทำมาเปรียบเทียบกัน เพื่อโยงความคิดของผู้อ่านให้นึกเห็นภาพได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โวหารภาพพจน์ที่เกิดในลักษณะนี้จะมีคำเชื่อมมากมาย เช่น อุปมา เหมือน ดุจ ดัง บาน ดูราว ละม้าย ฯลฯ ในนิราศของสุนทรภู่ใช้ลักษณะอุปมามากที่สุด ปรากฏในนิราศทุกเรื่อง ใช้ถ้อยทอดอารมณ์ความรู้สึกทั้งสร้างภาพนึกให้แก่ผู้อ่าน โดยนำสิ่งต่าง ๆ มาเปรียบเทียบสื่อความหมายสู่ผู้อ่านได้อย่างไพเราะ ประทับใจ จูงใจ ให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกตามไปด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1.1 ร่างกายหรืออวัยวะต่าง ๆ

ในนิราศวัดเจ้าฟ้า สุนทรภู่ให้ข้อคิดเรื่องความเป็นอนิจจังของชีวิตคน ดังนี้

อสุภกรรมฐานประหารเหตุ	หวนสัง เวชวาชีวังจะสังขาร
อันอินทรีย์วิบัติอนัตตา	ที่ป่าชานี้แลเหมือนกับเรือนตาย
กลับหายกลัวมัวเมาไม่เข้าบ้าน	พระนิพพานเพิ่มพูนเพียงสูญหาย
อันรูปเหมือนเรือนโรคให้โศกสบาย	แล้วต่างตายตามกันไปมันคง

(หน้า 172)

ขณะที่เขียนนิราศเรื่องนี้ สุนทรภู่อยู่ในเพศบรรพชิต ท่านไปปฏิบัติ "อสุภกรรมฐาน" ในป่าช้า พจนานุกรม (2525 : 885) หมายถึง กรรมฐานที่ยึดเอาซากศพเป็นอารมณ์ เพื่อพิจารณาให้เห็นความไม่งามความไม่เที่ยงแท้ของสังขาร ทำให้ท่านเข้าใจธรรมชาติของชีวิต ปลายทางของคนทุกคนคือความตาย ท่านเปรียบว่าชานี้เหมือนเรือนตาย เมื่อรู้ถึงความเป็นจริงเช่นนี้แล้ว ความกลัวก็หายไป ความรู้สึกสงบขึ้น เห็นจริงและยอมรับว่าร่างกายเหมือน "เรือนโรค" รวมความทุกข์สุขไว้ สดหายก็ต้องตายตามกันไปทุกคน การใช้กลวิธีอุปมาเปรียบเทียบในตอนนี้ สิ่งที่น่ามาเปรียบสื่อความหมายได้ชัดเจน เข้าใจง่าย ให้ข้อคิดกับ

ผู้อ่านที่ยังหลงยึดมั่นติดอยู่กับสิ่งต่าง ๆ ในชีวิต ให้เห็นถึงความเป็นอนิจจัง ความไม่แน่นอน คำว่า "เรือนโรค" สื่อความหมายได้ชัดเจน เปรียบร่างกายเหมือนที่อยู่ของโรคภัยไข้เจ็บ ร่างกายแข็งแรงก็สุขสบาย ร่างกายอ่อนแอเกิดเจ็บไข้ก็เป็นทุกข์ แต่ไม่ว่าจะสุขหรือทุกข์ ทุกคนก็ไม่พ้นความตาย

1.2 ธรรมชาติ

ธรรมชาติ หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติของโลก อาจจะเป็นพื้นภูมิประเทศ ใต้แกว่ หองทุ่ง ป่าเขา ทะเล แม่น้ำ หรือสิ่งที่มีชีวิต ใต้แกว่ สัตว์ นก ปลา ต้นไม้ ดอกไม้ ตลอดจนดินฟ้า อากาศ เมฆ ลม ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ฯลฯ

คงได้กล่าวไว้แล้วว่า นิราศส่วนมากแก่นคือ ความเศร้าจากการพลัดพรากเป็นสิ่งสำคัญของเรื่อง ส่วนประกอบคือการรำพึงคร่ำครวญ ยกเอาสิ่งที่ได้พบเห็นในการเดินทางมาเปรียบเทียบกับนางอันเป็นที่รักของตน และเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่งที่ช่วยถ่วงหอคอารมณ์สะเทือนใจของกวีออกมาได้อย่างซาบซึ้งประทับใจ คือ ความงามของธรรมชาติที่กวีได้พบเห็นในระหว่างการเดินทาง สุนทรภู์ก็เป็นกวีหนึ่งที่ใช้ธรรมชาติเปรียบเสื่ออารมณ์ความรู้สึกออกมาได้เด่นชัด ไพเราะ ผู้อ่านเกิดความประทับใจ และชื่นชมงานนิราศของท่าน เช่น ตอนหนึ่งในนิราศเมืองแกลง

โอดูเดือนเหมือนดวงสุดาแม่ กระจ่ายแลเหมือนฉันทพิสมัย
เห็นแสงจันทร์อันกระจ่างคอยสร้างใจ เคือนครไรโลบลตาแล้วอาวรณ์
(หน้า 32)

สุนทรภู์ใช้ปรากฏการณ์ธรรมชาติมาเปรียบเทียบ "เดือน" ท่านกล่าวใน 2 ความหมาย ความหมายแรกหมายถึง ดวงจันทร์ ความหมายที่ 2 หมายถึง นางจันซึ่งเป็นคนรักชื่อพ้องกับ "จันทร์" ในความหมายแรก เห็น "เดือน" จิตประหวัดไปถึงคนรัก เปรียบตัวเองเหมือนกระจ่าย ธรรมชาติของกระจ่ายมักออกมาวิ่งเล่นแหงนมองจันทร์รับแสงจันทร์ที่สาดส่องมา เหมือนกับท่านในตอนนั้น

โคแต่แห่งมองจันทร์ การอุปมาให้ความรู้สึกเกิดขึ้น ยกย่อง สุขสบายใจ "เดือน"
 เคนอยู่บนท้องฟ้า แต่ทานอยู่บนพื้นดินได้เพียงแห่งความสุขงามของดวงจันทร์และ
 รับเอาแสงสีนวลเย็นที่ทอดแสงลงมา ให้ความรู้สึก สุข สงบ ด้กับความกระวนกระวาย
 ใจ ความทุกข์จากการพลัดพรากกันไปได้ การอุปมาในลักษณะนี้ให้ความหมายโดยนัย
 ว่าทานคงหมายปองผู้หญิงที่อยู่ในฐานะสูงกว่าทาน เมื่อความรักยังไม่สมหวัง เพียง
 แสงจันทร์ก็ทำให้ทานคลายทุกข์ได้ และเมื่อจันทร์คล้อยดวงไปทานจึงรู้สึกอาลัยอาวรณ์
 ทานต้องอยู่กับความมืดมิดเหมือนเดิม ความมืดนั้นก็คือความทุกข์ใจจากการพลัดพราก
 นี้คืออารมณ์ของคนที่ตกอยู่ใน "ทวงรัก" ธรรมชาติในยามคำคืนเช่นนี้มีอิทธิพลจงใจ
 ให้คิดถึงคนรักยิ่งขึ้น ความทุกข์ทรมานใจก็เพิ่มมากขึ้นเช่นกัน

ในนิราศพระประธมก็เปรียบเทียบเดือนเหมือนนางเช่นกัน ดังความ
 ต่อไปนี้

ไอ้เดือนเหมือนไต้ปลวิมลพัทธ์ ไม่ลืมนักรูปงามทรามสงวน
 กระจ่างแจ่มแสงจันทร์บึงรัญจวน คะนึ่งหวานนึ่งนอนอ่อนกำลัง
 (หน้า 466)

กล่าวเปรียบกับเดือนแล้ว ในนิราศเมืองเพชร กล่าวถึงความงาม
 ของดาวด้วย ดังความต่อไปนี้

จะเพลินชมยมนาเวหาทอง เช่นนี้น้องไทนเลยจะเคยเห็น
 ทะเลโลงโวงวางน้ำค้างกระเซ็น ดูดาวเด่นดวงสว่างเหมือนอย่างโคม
 (หน้า 516)

การใช้กลวิธีอุปมาในตอนนี้ สื่อถึงบรรยากาศปลอดโปร่งของท้องทะเล
 ยามคำคืนได้ชัดเจน คำ โลง โวง วาง ใ้ภาพนึกถึงความเว้งวางของท้องทะเล
 ในท่ามกลางความเว้งวางนั้น สิ่งเพิ่มบรรยากาศที่ติดกับท้องทะเลคือ แสงสว่าง
 ของดวงดาว "ดูดาวเด่นดวงสว่างเหมือนอย่างโคม" เปรียบแสงสว่างของ
 ดวงดาวกับ "โคม" คือตะเกียงที่มีลักษณะกลมป้อม ไขหิวหรือไขวน ใ้ภาพนึกถึง

แสงสว่างนวลที่สาดส่องลงมา ทั้งสะท้อนให้เห็นภาพของท้องฟ้าที่ปลอดโปร่งอีกด้วย กลวิธูปมานี้ช่วยให้ผู้อ่านเกิดภาพนึกถึงความสวยงามของธรรมชาติยามค่ำคืนได้ชัดเจน และเหมือนจะเข้าไปรับความสุขจากบรรยากาศนั้นด้วย

ในนิราศเมืองแกลง ใช้กลวิธูปมาสื่อความงามของท้องทะเลอีก
ลักษณะหนึ่ง

พี่เลี้ยงแลแลดูกระแสน้ำสายสมุทร ละติ้วสุดสายตาเห็นฟ้าขาว
เป็นฟองพุ่งรุ่งเรืองอยู่รางราง กระเด็นพร่างพรายพรายราวกับพลอย
(หน้า 89)

ท้องทะเลกว้างไกลกระแสน้ำแลลึบจรดขอบฟ้า ละลอกคลื่นใหญ่กระเทือกกันจนเกิดฟอง น้ำกระเซ็นสะท้อนแสงพร่างพรายเปรียบกับประกายแสงของ "พลอย" กลวิธูปมานี้ให้ภาพนึกของแสงระยิบระยับสะท้อนถึงความสวยงามของปรากฏการณ์ธรรมชาติจากท้องทะเลในยามนี้

นอกจากจะใช้กลวิธูปมาเป็นสื่อถ่ายทอดความงามของละลอกคลื่นในทะเลแล้ว ราพันพิลาปก็ใช้กลวิธูปมาเปรียบสื่อความงามของธรรมชาติในทะเลอีกลักษณะหนึ่ง

แล้วจะใช้ไบบากออกจากฝั่ง ไปชมละเมาะเกาะวังกัลปังหา
เกิดในน้ำท่าในลึงศิลา เหมือนรุกซาขึ้นส้างหว่างคีรีน
(หน้า 425)

ออกทะเลชมเกาะแก่งและกัลปังหา พจนานุกรม (2525 : 76) หมายถึง ขอบที่เกิดในทะเลอย่างหนึ่ง มีกิ่งก้านคล้ายกิ่งไม้ เมื่ออ่อนสีเขียว หักเปราะ แก่เป็นสีแดง แก่มากเข้าเป็นสีดำเหนียว มักเกิดตามหินกะรัง ทางวิทยาศาสตร์ว่าเป็นสัตว์น้ำในจำพวกหินกะรัง กัลปังหาที่สุนทรภู่ได้พบเห็นคงแก่มาแล้ว เพราะเป็นสีดำอย่างสีนิล สีของมันเหมือนสีหิน ลักษณะที่แตกออกเป็นกิ่งก้านเปรียบเหมือนต้นไม้ที่ขึ้นอยู่มากมายระหว่างภูเขากว่า การใช้กลวิธูปมาให้

ภาพนี้ก็ได้ชัดเจน สมจริง สัมพันธ์กัน ตั้งแต่แหล่งที่เกิด สัตว์ที่บอกถึงอายุ และ ลักษณะของกัลปังหา ใ้ภาพสวยงามของที่เกิดในทะเลอย่างหนึ่ง

นอกจากธรรมชาติที่เป็นปรากฏการณ์แล้ว ธรรมชาติของสัตว์หลายชนิด และพฤติกรรมของสัตว์เหล่านั้นที่ท่านได้พบเห็นในระหว่างเดินทาง ท่านได้ยกมา ถวายทอดอารมณ์ความรู้สึกหลากหลายในลักษณะเปรียบเทียบแบบอุปมา เช่น ใน นิราศเมืองแกลง

เห็นลึงค่างบางชะนีระหวัดไหวย   กระหิมโหยห้อยไม่น่าใจหาย
เสียงฝั้วฝั้วตัวเมียเที่ยวโยนกาย   เห็นคนอายุเฒ่าอิงกับกิ่งยาง
ไอชะนีเวทนาเที่ยวหาฝั้ว   เหมือนตัวพี่จากน้องให้หมองหมาง
ชะนีเพรียกเรียกชายอยู่ปลายยาง   พี่เรียกนางนุชนองอยู่ในใจ
(หน้า 98)

กล่าวถึง ลึง ค่าง บาง ชะนี แต่เอาพฤติกรรมของชะนีมาเปรียบเทียบ ธรรมชาติของชะนีตัวเมียจะห้อยโหนโยนตัวไปตามกิ่งไม้ ส่งเสียงร้อง "ฝั้ว ฝั้ว" ลักษณะเช่นนี้คนเอาไปคิดว่าชะนีเรียกหาคู่ พฤติกรรมของชะนีในบทแรกนำมา เปรียบในบทที่ 2 "ไอชะนีเวทนาเที่ยวหาฝั้ว" สภาพความทุกข์ทรมานที่ชะนี เที่ยวติดตามหาตัวผู้ เหมือนตัวท่านที่ต้องทุกข์ทรมานเศร้าหมอง เพราะต้องจาก คนรักมาเช่นกัน บาทสุดท้ายเปรียบพฤติกรรมของชะนีที่ส่งเสียงร้องกนยอตน้อย่าง เหมือนตัวท่านที่คร่ำครวญหวนหาคนรักอยู่ภายในใจ การอุปมาช่วยเน้นให้ผู้อ่าน เกิดความรู้สึกว่าใจของท่านคิดถึงและคร่ำครวญถึงคนรักอยู่ตลอดเวลา เหมือนกับ ธรรมชาติของชะนีที่ส่งเสียงร้องหาคู่เช่นกัน พฤติกรรมของชะนีในนิราศอิเหนา ท่านก็กล่าวถึงในทำนองเดียวกันนี้ ตอนอิเหนาครวญถึงนางบุษบา

ชะนีน้อยห้อยไม่เรไรร้อง   เสียงแซ่ซ้องเริ่มร่ำวเรียกฝั้วไหวย
เหมือนอกพี่ที่ถวิลโห่ดินโดย   ละห้อยโหยหานางมากกลางไพร
(หน้า 204)

ในนิราศพระบาทสุนทรภู่ นำอาการของแมลงภูมาเปรียบเทียบสื่อ
ความหมายบอกความในใจอีกลักษณะหนึ่ง

เห็นจันท์น้สูกุลูก เหลืองตลบกลิ้ง แมงภูบินร่อนร้องประคองทวง
พฤษชาพองตองนามกานดาดวง พี่ยลพวงผลจันท์ให้หัวใจ
แมงภูเซยเหมือนพี่เคยประคองซิด นิ่งพินิจนึกน่าน้ำตาไหล
เห็นรักรวงผลคัตสัลโตใบ เหมือนรักใจขวัญเมืองที่เคียงเรา
(หน้า 117-118)

อาการของแมลงภูบินตอมกลิ้งหอมของผลจันท์ ทั้งซีกผลไม้พ้องกับชื่อ
ภรรยา ทำให้จิตประหวัดไปถึงนาง มองภาพนั้นแล้วทำให้ท่าน "หวนใจ" นาม
ผลไม้ทำให้ท่านคิดถึงนางด้วยความสับสนวุ่นวายใจ ในตอนนี้ท่านแต่งงานแล้ว แต่
ชีวิตคู่มิราบรื่น การจากกันมาในครั้งนี้คงด้วยความขุ่นใจ บทที่ 2 แมลงภูซื่อพ้องกับ
ท่าน ท่านเปรียบกิริยาอาการของแมลงภูในบาทแรกว่าเหมือนท่านในยามวิเศษอยู่เคียง
ข้างกันอย่างเป็นสุข นึกไปถึงความสุขที่ผ่านมา ยิ่งเกิดความทุกข์ระทม บาทที่ 4
กล่าวถึงต้นรัก การอุปมาในตอนนี้เน้นความ "หวนใจ" ของท่านได้อย่างชัดเจน
ดอกกรักร่วง ต้นรักผลคัตสัลโต เปรียบเหมือนความรู้สึกของนางที่ยังเคียงท่าน คำว่า
"ขวัญเมือง" แสดงถึงความรัก เทิดทูน ท่านถ่ายทอดความรู้สึกออกมาได้อย่าง
สมจริง ธรรมชาติคนรักกัน หากมีอะไรทำให้เกิดความรู้สึกขุ่นเคือง สะท้อนถึงความ
ไม่เข้าใจกันแล้ว ก็ย่อมจะหาทางปรับความเข้าใจ แต่ท่านนั้นต้องจากมาทั้ง ๆ ที่
ยังขุ่นเคืองกันอยู่ ย่อมทำให้คิดถึงมาก เกิดความ "หวนใจ" ไม่แน่ใจในความรู้สึก
ของนางที่มีต่อท่าน

ในนิราศเมืองเพชร ก็ใช้ธรรมชาติของสัตว์มาเปรียบเทียบสะท้อนให้
เห็นถึงความทุกข์ที่เกิดจากการพลัดพรากเช่นกัน

คู่ชายชวาป่าปะโลงหวายโป่งเป้ง ให้วังเวงหวนไหวฤทัยฉิว
เวลาเกินเห็นนกวิหคบิน ไปหากินแล้วก็พากันมารัง
บางเคียงคู่คู่อเสียงซอแซ่ โอแลแลแล้วก็ให้อาลัยหลัง
แผนร่วมเรือนเหมือนนกที่กรัง จะไค้นังแนบข้างเหมือนอย่างนก
(หน้า 515)

สุนทรภู่นำธรรมชาติของนกมาเปรียบเทียบ บรรยายกาศยามเย็นนกโฉบบินกลับรัง ภาพนกเกาะเคียงคู่กัน ทำให้จิตประหวัดไปถึงภรรยา บทที่ 2 บาทแรก ภาพนกเคียงคู่ส่งเสียงร้องจูงใจให้คิดถึงความหลังด้วยความอาลัย บทที่ 2 ไขกลวิธูปมา 2 แห่งสัมพันธ์กัน ถายทอดความรู้สึกได้ชัดเจน สื่อบรรยายกาศของความสุขในอดีต สะท้อนให้เห็นถึงความรัก ความผูกพัน ความอบอุ่นในชีวิตคู่ ถ้อยคำที่กล่าวแฝงอารมณ์เศร้า เหงา อ้างว้าง คิดถึง ลักษณะการกล่าวเปรียบเทียบเป็นไปในลักษณะกล่าวปลอบใจตนเอง เพราะความสุขนั้นผ่านไปแล้ว เป็นธรรมดาของคนที่ดีตกอยู่ในความทุกข์จากความรักเป็นเหตุ นอกจากเห็นสิ่งใดที่เกี่ยวข้องกับคนรักแล้วจิตประหวัดถึง ความรู้สึกนั้นยังย้อนคิดไปถึงภาพความสุขในอดีต ซึ่งเป็นทั้งสิ่งปลอบใจ ในขณะที่เดียวกันก็ย้ำความรู้สึกให้ทุกข์หนักยิ่งขึ้น อย่างที่สุนทรภู่ได้รับอยู่ในตอนนี้

ภาพนกเคียงคู่กันทำให้สุนทรภู่เกิดความสะเทือนใจ เพราะท่านหวนคิดถึงความสุขในอดีตเมื่อยามอยู่รวม เรือนกับภรรยา ในนิราศพระบาทก็กล่าวเปรียบสื่อความหมายในทำนองเดียวกัน ดังนี้

ไม้แกวทางกิ่งพิงกับกิ่ง เกด	ฝูงโนเรศขันขานประสานเสียง
น้ำตาคลอหอกเห็นนก เรียง	<u>เหมือน</u> เรียมเคียงร่วมคูเมื่ออยู่เรือน
	(หน้า 140)

การนำภาพคู่ของสัตว์มาเปรียบเทียบกับความอ้างว้างของตนเองนั้น ในนิราศพระปฐมก็กล่าวไว้เช่นกัน ดังความต่อไปนี้

แต่เปิดหงส์ลงหาดไมคลาดคู่	สังเกตุตึงจะพาน้ำตาไหล
<u>เหมือน</u> เสือหมีเพื่อนไม่เหมือนใจ	คังดินไรเส้นหญ้าอนาทร
	(หน้า 463)

ภาพเปิด หงส์ ที่ลอยคลอเคลียไม่ห่างกันเป็นคู่ ๆ อยู่ในบึง สื่อความรู้สึกเป็นสุข อบอุ่น ทำให้นึกถึงสภาพความอ้างว้างโดดเดี่ยวของตนเอง ภาพที่ได้เห็นกับภาพที่เป็นอยู่ ให้ทั้งภาพและความรู้สึกตรงกันข้ามกัน ย้ำให้เกิดความสะเทือนใจอย่างรุนแรงจนเกือบ "จะพาน้ำตาไหล" เน้นความรู้สึกโดดเดี่ยวอ้างว้าง ทำให้เกิดความทุกข์ตรมใจ และน้อยใจตัวเอง ดังความเปรียบในบทที่ 2 "เหมือนเสียที่มีเพื่อนไม่เหมือนใจ" สุนทรภู่ใช้คำว่า "เพื่อน" ในความหมายของ "เพื่อนใจ" ให้ความรู้สึกผูกพัน ประทับใจ คนรักของท่านในตอนนี้เป็นภรรยา ธรรมดาสามัญภรรยาถือว่าเป็นเพื่อนคู่ชีวิต ทุกข์สุขร่วมกัน รักห่วงใยกัน แต่สำหรับตัวท่าน เพื่อนคู่ชีวิตท่านกลับมีเพื่อน "ไม่เหมือนใจ" ไม่สมหวังดังปรารถนา จนเป็นเหตุให้ต้องเลิกร้างกันไปหลายคน ในวรรคสุดท้ายเปรียบเทียบ เน้นความรู้สึกน้อยใจในสภาพของตนยิ่งขึ้น "คิดถึงไร่เส้นหญ้าอนาทร" การเปรียบเทียบวรรคนี้ให้ความรู้สึกว่าปราศจากความหวังใด ๆ แม้เพียงน้อยนิด สื่อความท้อแท้ท้อใจ สงสารตัวเอง ไม่มีใครรักและห่วงใยท่านเลย เมื่อเอาตัวเองไปเปรียบกับสัตว์ "แต่" ในที่นี้ก็คือคำว่า "แม่แต่" สัตว์ก็ยังมีคู่มีความสุข แต่ท่านกลับหาเพื่อนคู่ใจไม่ได้ ต้องอ้างว้าง โดดเดี่ยว การไขอุบายให้ภาพนึกและสื่อความรู้สึกสะเทือนใจได้เด่นชัด สมจริง จูงใจให้ผู้อ่านเข้าถึงอารมณ์ของท่านเกิดความรู้สึกสะเทือนใจคล้อยตามไปด้วย

นอกจากจะนำภริยาของสัตว์มาเปรียบสื่อความรู้สึกแล้ว "เสียง" ของสัตว์ สุนทรภู่นำมาเปรียบสื่อความสะเทือนใจอีกเช่นกัน ดังความในนิราศเมืองแกลง

จิกจันห้วนแหวแฉ้วแฉ้วเสียง เหมือนสำเนียง วนิดาน้ำตาไหล
หนาวนำค่างพร่างพรอมพมไฟโร โอเจียนใจ พี่จะขาดอนาถนิก

(หน้า 106)

เสียงจ๊กจั่นและบรรยากาศหนาวเย็นในยามค่ำคืน ทำให้สุนทรภู่เกิดความสะเทือนใจเพราะคิดถึงคนรักที่จากมา ตอนนี้อยู่ในวัยหนุ่ม ความรักของคนวัยหนุ่มร้อนและรุนแรง เมื่อต้องห่างคนรักมา ยิ่งคิดถึง อารมณ์ทวนโหวพบเห็นสิ่งใดใจก็จะประหวัดไปถึงคนรัก ในตอนนี้บรรยากาศหนาวเย็นยามค่ำคืนในป่าคงเกิดอารมณ์เหงา ทำให้คิดถึงคนรักมากยิ่งขึ้น เสียงร้องแจ่มใสของจ๊กจั่นที่แว่วมา ใช้กลวิธีอุปมาเปรียบเทียบเสียงนั้นเหมือนเสียงคนรัก การเปรียบเทียบสะท้อนให้เห็นถึงความคิดถึงคนรักมากจนต้องร้องไห้ออกมา ทั้งความรู้สึกคิดถึงนาง ทั้งกายที่หนาวเย็นจากน้ำค้าง ก่อให้เกิดทุกขหนักเหมือนใจจะขาด สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของความรักโดยเฉพาะคนที่อยู่ในวัยหนุ่มสาว มักจะมีอารมณ์แรง จริงจัง อ่อนไหวง่าย หนีไม่ได้กับความผิดหวัง

นอกจากจะนำธรรมชาติของสัตว์มาเปรียบเทียบสื่ออารมณ์ความรู้สึกแล้ว ยังใช้แสดงทัศนะเกี่ยวกับผู้หญิงอีกด้วย ดังปรากฏในนิราศวัดเจ้าฟ้า

พอเข้าครุฑทางมากกลางเตียน ถึงป่าเกรียนเกรียวแจ่มแจ่มจริง
 กระจาบจับน้มน้มนาคูคั้นคาน เหมือนตลาดเหลือหู เพราะผู้หญิง
 (หนา 182)

เสียงร้องแข็งแข็งของนกกระจาบจำนวนมากมายที่เกาะอยู่ตามต้นไม้ บรรยากาศเช่นนี้เปรียบเทียบเหมือนสภาพของตลาด คำว่า "ตลาด" ให้ภาพนึกถึงความสับสนวุ่นวาย เสียงดังอย่างทีกล่าว่า "ฟังไม่ได้ศัพท์" ท่านใช้คำว่า "เหลือหู" คือจับความไม่ได้ จับความไม่ทัน และเสียงนั้นท่านเปรียบกับเสียงของผู้หญิง คงเพราะว่าเสียงนกเล็กและแหลมคล้ายเสียงผู้หญิง แสดงให้เห็นทัศนะของท่านที่มีต่อผู้หญิง ว่าผู้หญิงเป็นเพศที่ช่างพูด พูดมาก นำเสียงไม่ได้บอกความขึ้นชม การเปรียบเทียบให้ภาพนึกถึงบรรยากาศที่วุ่นวาย สับสน เสียงดังแข็งแข็งเปรียบเทียบได้ชัดเจนสมจริง

ธรรมชาติของสัตว์บางชนิดที่สุนทรภู่ได้พบเห็นในระหว่างการเดินทาง ทำให้ท่านเพลิดเพลิน ชื่นชม ประทับใจ ในกิริยาท่าทางของมัน เป็นแรงบันดาลใจให้ท่านถ่ายทอดสภาพสวยงามมีชีวิตชีวาเหล่านั้น ผ่านนิราศของท่านสู่ผู้อ่านด้วยกลวิธีอุปมา ดังปรากฏในโคลงนิราศสุพรรณอีกตอนหนึ่ง

361
 ๑ เดินทางหว่างไม้ซัด ลัดเจ็ลียง
 ลมตกนกสนั่นเสียง แซ่รื่อง
 ร่ายไม้ไต่มองเมียง เหมือนกั ทักเอย
 เปรียบพลอดจอดเสียงซ้อง แซ่จ้อซอแซ
 (หน้า 332)

ท่ามกลางธรรมชาติของป่าไม้ เสียงนกร้องแซ่ ท่านเพลิดเพลินกับภาพชีวิตสัตว์ก้อนที่เกาะอยู่ตามกิ่งไม้ ทั้งกิริยาท่าทางก็น่าดู คำว่า "ร่ายไม้" พจนานุกรม (2525 : 684) หมายถึง กิริยาเร่เตรไปเป็นจังหวะตามกิ่งไม้ ให้ภาพนึกถึงกิริยาของนกที่กระโดดไปมาตามกิ่งไม้ ในขณะเดียวกันก็ "มองเมียง" อาการคล้ายแอบดูเลียง ๆ ไม้มองตรง ๆ ด้วยกิริยาเช่นนี้ สุนทรภู่เปรียบเทียบว่าเหมือนนกจะทักทายท่าน แสดงความชื่นชมต่อสิ่งที่ได้พบเห็น สะท้อนให้เห็นถึงความงามของธรรมชาติมีผลต่อจิตใจของคน ธรรมชาติช่วยให้เพลิดเพลินลิ้มความทุกข์ลงไต่บ้างในบางครั้ง กลวิธีการอุปมาช่วยให้เกิดภาพนึกแก่ผู้อ่านได้ชัดเจนขึ้น

การชมธรรมชาติเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของนิราศ โดยเฉพาะนิราศของสุนทรภู่ ท่านได้เดินทางไปพบเห็นสิ่งต่าง ๆ ด้วยตัวเอง ทั้งได้ใกล้ชิดกับธรรมชาติในระหว่างการเดินทางอยู่ตลอดเวลา บรรยากาศที่ได้พบเห็นสร้างความประทับใจให้แก่ท่านจนต้องถ่ายทอดมาผลงานออกมา ท่านเป็นกวี กวีย่อมจะมองสิ่งต่าง ๆ ได้ลึกซึ้งกว่าบุคคลทั่วไป สายตาของคนธรรมดาามองเห็นได้เท่าที่เป็นจริง แต่กวีมีความสามารถสูงส่งขึ้นไปอีก ทั้งกวีเป็นคลังแห่งถ้อยคำและมีศิลปะที่

จะเรียบเรียงถ้อยคำออกมาให้เห็นความงามอย่างแจ่มแจ้งจับตาจับใจ สุนทรภู่เองก็เป็นเช่นนั้น ท่านมองธรรมชาติด้วยจิตใจกวี มองด้วยการส่งอารมณ์เข้าร่วมด้วย ใช้จิตใจสัมผัสกับสิ่งที่ได้พบเห็น ดังตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ชมธรรมชาติของสัตว์ ใช้กลวิธีอุปมาสื่อความรู้สึกทุกข์สุขของตนได้ไพเราะ ช่างประทับใจ นอกจากนั้นในท่ามกลางธรรมชาติของป่าไม้ บรรยากาศที่สดชื่นรื่นรมย์ด้วยกลิ่นหอมของมวลดอกไม้ ท่านก็ใช้กลวิธีอุปมาสื่อความรู้สึกออกมาได้อย่างเห็นภาพ ทั้งเหมือนผู้อ่านจะเข้าไปร่วมสัมผัสกับบรรยากาศนั้นด้วยเช่นกัน การใช้คำก็ให้ความไพเราะ สื่อความหมายชัดเจน เช่น

ในนิราศเมืองแกลง น้ำกลิ่นหอมของดอกไม้มาเปรียบสื่อความรู้สึก

แล้วขึ้นเนินเดินในดงไม้หอม สะพรั่งพร้อมปฐุปรายพฤกษา
 ยามพระพายชายเขยร่ำเพยพา หอมบุปผารื่นรื่นชื่นอารมณ์
 เหมือนกลิ่นปรางนางปนสกุณธวัน คิดถึงคืนเคียงน้องประคองสม
 แอนสะอื้นอันเต็ดลำคานดม ฟันกุ่มต่างนางไปกลางไพร
 (หน้า 97)

สุนทรภู่เปรียบเทียบความหอมของดอกไม้เหมือนกลิ่นแก่นางปนกับกลิ่นเครื่องหอมที่นางใช้ การอุปมาตอนนี้สื่ออารมณ์ความรู้สึกถึงความสุขในอดีต ซึ่งทำให้เกิดความสะเทือนใจมากขึ้น จนต้องชดเชยอารมณ์เศร้าด้วยกลิ่นดอกไม้ "เต็ดลำคานดม" ชม "ต่างนาง" สุนทรภู่สื่ออารมณ์รักออกมาได้อย่างประทับใจ

1.3 สถานที่

ในการเดินทาง สุนทรภู่มานสถานที่หลายแห่ง ได้พบเห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมนั้น ๆ ทั้งที่เหมือนและผิดแผกกันไป บางแห่งก็ทำให้ท่านเกิดความสะเทือนใจ ดังความในนิราศพระบาท

หิ้งวังหลวงวังหลังก็ร้างรก เห็นนกหกข้อเข้านพฤษภา
 คูปราสาทราชวังเป็นรังกา ดังป่าช้าพงชุกสงัดคน
 (หน้า 122)

เห็นสภาพกรุงเก่าคืออยุธยาที่เคยรุ่งเรืองในอดีต แต่ภาพที่เห็นคือสถานที่ที่ถูกปล่อยทิ้งให้ทรุดร้าง เป็นที่อยู่ของนกกาไปแล้ว ของสูงคือปราสาทราชวังที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน ไม่คาดคิดว่าจะต้องถูกทำลายลงจนหมดสภาพความสง่างามที่เคยเป็นที่ภาคภูมิใจ ทำให้สุนทรภู่เกิดความเศร้าสลดใจต่อสภาพที่ไต่พบเห็น ท่านใช้กลวิธีเปรียบเทียบที่ทำให้เกิดภาพนึกแกมผู่อันได้ชัดเจน ใช้ทั้งกลวิธีอุปลักษณ์ (Metaphor) "เป็นรังกา" สภาพที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างคาดไม่ถึง และเน้นบรรยากาศของสถานที่นั้นด้วยกลวิธีอุปมา (Simile) "ดั่งป่าช้า" ใ้บรรยากาศที่เงียบ ซ้ำเติมไร้ผู้คนอาศัยอยู่ "สังัดคน" สื่อความรู้สึกสะเทือนใจต่อสภาพที่ไต่พบเห็นด้วยกลวิธีเปรียบเทียบ 2 ลักษณะ ให้ทั้งภาพนึกและบรรยากาศแกมผู่อัน จูงใจให้เกิดความเศร้าสลดใจคล้อยตามไปค่าย

การใช้กลวิธีเปรียบเทียบ 2 ลักษณะที่สัมพันธ์กันนี้ อีกตอนหนึ่งในนิราศพระบาท

อันชื่อดำแต่บุร่าบุราณเรียก สำเหนียกดำประทุนศิริศรี
สำคัญปากคูหาศาลามี ชวนสตรีเข้าดำห้ทุกคน
เที่ยวชมห้องปล่องหินเป็นพู่ห้อย มีน้ำย่อยหยาดทยด้อยอย่างเม็ดฝน
พอเทียบดับลับแลไม่เห็นคน ผู้หญิงปนเดินปะปะทะชาย
(หน้า 140)

เมื่อเดินทางมาถึงพระพุทศบาทแล้ว ต่างก็แยกย้ายกันไปชมสถานที่รอบ ๆ พระพุทศบาท สุนทรภู่ได้เข้าไปชมธรรมชาตินในดำประทุนศิริ ในบทที่ 2 บาทแรก ท่านเปรียบเทียบให้เห็นความงามของหินภายในดำ ด้วยกลวิธีเปรียบเทียบ 2 ลักษณะ วรรคแรกเปรียบเทียบ "เป็นพู่ห้อย" น่าจะเป็นลักษณะของหินหย้อย และเปรียบเทียบให้เห็นว่าหินหย้อยนั้นมีน้ำย่อยหยาดลงมา "อย่างเม็ดฝน" ให้ความรู้สึกถึงบรรยากาศที่หนาวเย็นและชื้นภายในดำ ทั้งความสวยงามของธรรมชาติที่ไต่พบเห็น

ในนิราศเมืองเพชร กล่าวเปรียบเทียบความงามของธรรมชาติในดำในท่านองเดียวกันนี้

ทั้งผนังห้องที่อยู่กับถ้ำ   โอนี่ก็นำตาตกเงี้ยวออกเอ๋ย
 ดวงเวียงเชิงพนมมาชมเชย   ต่างแห่งนงเงยชมชะง่อนก้อนศิลา
 เป็นลดหลั่นชั้นช่องมีห้องทับ   แลสลับเลื่อมคล้ายลายเลขา
 กลางครินหินหอยยลยระยา   คาชคาชคุดตั้งพู่พวง
 (หน้า 528)

และอีกคำที่ใช้กลวิธีอุปมาเปรียบเทียบสื่อความงามของธรรมชาติ
 จนผู้อ่านเกิดภาพนึกได้ชัดเจน ตอนหนึ่งในนิราศพระบาท

ถึงภูเขาชื่อชาละวันถ้ำ   วิไลล้ำไปทุกเหลี่ยมภูเขาหลวง
 ศิลาแลแวววาวดั่งดาวดวง   เป็นเมฆมวงมรกตทับทิมแดง
 (หน้า 141)

ความงามของถ้ำที่อยู่ที่มีแสงแวววาว สะท้อนออกมาเป็นสี
 ต่าง ๆ ก่อให้เกิดความสวยงาม กลวิธีอุปมาให้ภาพนึกที่ชัดเจน เน้นให้เห็นถึง
 ความแวววาวของหิน "ดั่งดาวดวง" แสงระยิบระยับหลากสี สื่อภาพความงาม
 ที่เกิดจากธรรมชาติได้อย่างสมจริง

ในนิราศภูเขาทอง เดินทางผ่านบ้านจิว เห็นต้นจิวทำให้สุนทรภู่จิต
 ประหวัดไปถึง "จิวนรก"

ถึงบ้านจิวเห็นแต่จิวละลิวสูง   ไม่มีฝูงสัตว์สิ่งถึงพฤษชา
 ด้วยทนามคกรดคาชระตะตา   นึกก็น่ากลัวทนามขามขามใจ
 จิวนรกสิบหกองค์ลีแหลม   ดั่งชวากแซมเสียมแซกแตกไสว
 ใครทำชู้คูทานครันบรรลัย   ก็ต้องไปปั้นต้นนำขนพอง
 (หน้า 156)

บทแรกพรรณนาถึงลักษณะต้นจิว เสงี่ยม คัมภราสี (2508 : 11) กล่าวถึง
 ต้นจิวว่า "เป็นต้นไม้ที่ค่อนข้างเปราะบาง สูงกว่าต้นไม้อื่น ๆ โดยมาก และเป็นไม้เนื้ออ่อน
 เช่นเดียวกับต้นนุ่น ถ้าดูไกล ๆ ก็มีลักษณะคล้ายกันมาก ต่างกันที่ผิวเปลือก คือต้น
 นุ่นไม่มีหนาม แต่ต้นจิวมีหนามดกเต็มต้น ความที่ต้นจิวมีหนามแหลมคมและเป็นต้นไม้

ใหญ่ จึงมีเรื่องเกี่ยวไปถึงตำนานด้วย" ดังที่สุนทรภู่กล่าวเปรียบเทียบ ท่านเปรียบไปถึงจันทรกซึ่งเป็นนรกขุมหนึ่งเรียกว่า "โลหสิมพลินรก" ผู้ที่ฆ่าชู้ตายไป จะตกนรกขุมนี้ ต้องไปขึ้นต้นจ้าวที่มีหนามแหลมถึงสิบหกงศ์ลี (1 องศ์ลียาวเท่า กับข้อปลายของนิ้วกลาง) โคนต้นจ้าวจะมีสุนัขคอยไล่กัดและมียมบาลเอาทอกคอยแทง ลงไม่ได้ขึ้นไปขึ้นไปที่ถูกหนามจ้าวทิ่มตำเอา ถูกทรมานอยู่อย่างนี้ตลอดเวลา ทำให้เกิดความกลัวกันต่อ ๆ มาว่า ใครเป็นชู้เขาตายไปแล้วจะตกนรกขุมนี้ ต้องไปขึ้นต้นจ้าว สุนทรภู่เปรียบหนามจ้าวเหมือน "ชวาก" พจนานุกรม (2525 : 130) หมายความว่า ไมหรือเหล็กมีปลายแหลมสำหรับปักหรือโปรยเพื่อค้ำหรือให้คำผู้ผ่านเข้าไป "ดังชวากเข็มเข็มแซกแตกไสว" ให้ภาพนึกถึงไม้ปลายแหลมจำนวนมากมาย ลือความรูสึกน่ากลัว การกล่าวเปรียบกับโลหสิมพลินรก ผู้ที่เคยอ่านไตรภูมิพระร่วงคงเข้าใจเนื้อเรื่องได้โดยตลอด แต่ถ้าไม่เคยรู้เรื่องนี้มาก่อน อารมณ์และความรู้สึกของผู้อ่านจะไม่คล้อยตามความเปรียบนี้ และผลที่ตามมาคือไม่เกิดภาพนึกที่น่ากลัว

เรื่องของ "ต้นจ้าว" สุนทรภู่กล่าวไว้ในนิราศหลายแห่ง เป็นเพราะรู้เรื่องของต้นจ้าวดี หรือเพราะเคยมีภรรยาชู้จ้าวก็เป็นได้ ในนิราศวัดเจ้าฟ้า

ถึงบ้านจ้าวจ้าวต้นเตพนหนาม   ไม่งอกงามเหมือนแม่จ้าวที่ผิวเหลือง
เมื่อแลพบหลบพักตรลักขำเสียง   คุปลุดเปลื้องเปล่งปลั่งกำดั่งโลม
(หน้า 175)

และอีกตอนกล่าวถึง "ดอกจ้าว"

จนดึกตื่นรุ่งเรื่อยเจื้อยเจ้อยจิว   หนาวดอกจ้าวจ้าวต้นให้คนหนาว
แม้นจ้าวงามนามจ้าวเสี้ยนนี้ยาว   จะอนุรำนวมแนบนิ่งแอบอิง
(หน้า 186)

ในความทั้ง 2 บทนี้ ว่าถึงถึงเรื่อง "จ้าว" ไม่ได้หมายถึงต้นจ้าวตามธรรมชาติ หากแต่เปรียบเทียบถึงภรรยาที่แยกกันไปแล้ว คงยังมีความอาลัยอยู่ เมื่อพบเห็นสิ่งใดที่จูงใจให้ประหวัดถึง จึงได้เขียนเปรียบไปตามอารมณ์ของกวีที่ใฝ่ฝันเอาความจริงมาเปรียบกับอารมณ์รักที่ห้วงอยู่หรือที่เคยผ่านมา ท่านมีภรรยาหลายคน และภรรยา

บางคนถึงจะเลิกร้างกันไปแล้ว ก็ยังมีความรักอาลัยอยู่ตลอดเวลา เช่น นางจัน ภรรยาคนแรก ก็จะกล่าวถึงบ่อย ๆ เช่นกัน

ในบทที่ 2 เสงี่ยม คุมพวาส (2508 : 13) กล่าวถึง "หนาวดอกจิว" ว่า "ธรรมดาตนจิวจะออกดอกหนาวทุกปีไป พอหนาวจัดเวลาใด พวกชาวชนบทจะพูดกันติดปากว่า หนาวดอกจิว" สุนทรภู่ก็ใช้บรรยายกาศนั้นสื่อความรู้สึกไปถึง "จิว" ที่เคยเป็นภรรยาของท่าน

สถานที่บางแห่ง สุนทรภู่พรรณนาเปรียบเทียบกับกลวิธีอุปมาจนผู้อ่านเหมือนจะรับรู้ถึงการเคลื่อนไหว ดังที่พรรณนาคันไถนาที่ขึ้นสู่พระพุทธรูปในนิราศพระบาท

บันไถนาคานาคในบันไถนั้น   ดูกลิ่นเพียงจะเสี้ยวออกโลดเล่น
 ขยำเขี้ยวขบปากเหมือนนาคเป็น   ตาเขมมมองมุงสะดุ้งกาย
 (หน้า 133)

อุปมาสื่อให้เกิดภาพนึกถึงลักษณะบันไถนาที่ไถชัดเจน ทั้งเหมือนตัวนาคจะเคลื่อนไหวได้ "เพียงจะเสี้ยว" บอกอาการเคลื่อนไหว สื่อหน้าตาที่น่ากลัวของนาค "ขยำเขี้ยวขบปากเหมือนนาคเป็น" สุนทรภู่สื่อความหมายถึงความสามารถของผู้สร้างบันไถนาคว่าสร้างได้เหมือนจริง จนคนที่ได้ไปเห็นเช่นท่านยังยอมรับความเหมือนนั้น

เมื่อเดินทางผ่าน "ท่าโขลง" ท่านได้รำพันความในใจในโคลงนิราศสุพรรณ ตอนหนึ่งว่า

128 .
 ๑ ท่าโขลงโขลงช่างคาม   ตามโขลง
 พลอยถูกผูกกุบโยง   แยกาย
 สิมเถื่อนเพื่อนรวมโรง   รักยศ หมดเฮ
 พี่เหี่ยวเดียวโดดคล้าย   คสร้างหางโขลง
 (หน้า 256)

ท่านนำวิถีชีวิตของข้างมาเปรียบเทียบกับตัวเอง ข้างปามนุษย์ล่อลวง
มาใช้งานในสังคมนุษย์ ไม่มีโอกาสย้อนกลับไปอยู่ในโคลงตามธรรมชาติของมัน
เปรียบตัวเองที่มีความรู้สึกว่าเดินทางอย่างโดดเดี่ยวคล้ายกับข้างที่ห่างไกล
สื่ออารมณ์เหงา ว่าเหว เพราะคิดถึงนาง อันที่จริงการเดินทางท่านก็มีเพื่อนร่วม
ทางมากมาย แต่ภาวะที่ท่านรู้สึกโดดเดี่ยวก็เพราะท่านคิดถึงคนรัก เป็นความรู้สึก
ธรรมดาของผู้ที่ห่างไกลคนรัก แม้จะอยู่กับคนหมู่มากเพียงใดก็ไม่สามารถทดแทน
กันได้

ในนิราศพระประธม กล่าวเปรียบเทียบในทำนองนี้เช่นกัน

บางออข้างโอข้างที่ร้างโคลง มาอยู่โรงรังก่าน้ำคำไหล
พิศลาดแคลวแถวตาให้อาลัย เหมือนนอกไอยรา ร้างฝูงนางหงษ์
(หนา 445)

ความในตอนนี้ก็สะท้อนภาพวิถีชีวิตของข้างที่มนุษย์ล่อลวงออกมาจากป่า
แยกจากโคลงถูกขังในโรง ทำให้มันเกิดทุกข์ที่ต้องพรางจากโคลงเช่นกัน เพราะ
ธรรมชาติของข้างต้องอยู่เป็นโคลง ท่านนำสภาพนั้นมาเปรียบกับความรู้สึกของ
ท่านที่ต้องจากนางมาทำให้คิดถึงและอาลัยนาง เหมือนข้างหลายที่ต้องจากโคลง
ข้างหงษ์ กลวิธีการอุปมาช่วยเน้นให้ผู้อ่าน เข้าถึง เข้าใจความรู้สึกของสุนทรภู่ได้
ง่าย ทั้งทำให้เกิดความประทับใจในการใช้ถ้อยคำ เปรียบที่เรียบง่ายแต่สื่อความ
หมายได้ลึกซึ้ง

อีกตอนหนึ่งในนิราศพระประธม สื่อความสะเทือนใจในสภาพของตน
ดังนี้

ถึงคลองยานบ้านบางสุนัขบ้า เหมือนชีชานอกเจ้าเงาะจงาย
เป็นบาวจิตคิดแค้นควยแสนราย ใครไกลกรายเกลียดกลัวทุกตัวตน
(หนา 452)

เมื่อสุนทรภู่เดินทางผ่านบางสุนัขบา คำว่า "สุนัขบา" ท่านเปรียบเหมือน "ซัซันอกเงา" ท่านใช้คำว่า "ซัซ" หมายถึง พวกทาส พวกไพร่ ในสมัยก่อน ธรรมดาพวกนี้ต้องมีเจ้านายเป็นที่พึ่ง หากไม่มีเจ้านายคุ้มครองมักจะถูกข่มเหงรังแกจากผู้ที่มีอำนาจทำให้เดือดร้อน อุปมาเปรียบกับสภาพของ "สุนัขบา" ที่คนเกลียดกลัวไม่อยากเข้าใกล้ อุปมาในตอนนี้อธิบายความหมายให้เห็นว่าสุนทรภู่อธิบายว่าคนเราต้องมีเจ้านายเป็นที่พึ่ง ตัวท่านเองก็พึ่งเจ้านายมาโดยตลอด การปราศจากเจ้านายเป็นที่พึ่ง เป็นเหตุยิ่งใหญ่ของความทุกข์ยากที่ท่านต้องประสบ โดยเฉพาะสภาพของท่านภายหลังรัชกาลที่ 2 สวรรคต ตกต่ำจนถึง "ไม่มีที่พึ่งสหายจะอาศัย" กลวิธีอุปมาช่วยสื่อความหมายให้ชัดเจน เข้าใจง่าย ทั้งแสดงทัศนะในเรื่องการพึ่งพาเจ้านายของสุนทรภู่อีก

1.4 นามธรรม

ใช้สิ่งที่ไม่รูปคือนามธรรมมาเปรียบเทียบเพื่อสื่ออารมณ์ความรู้สึก ทั้งที่เกี่ยวกับความรัก สภาพตลกขบขัน นามธรรมที่ใช้คือ ความรัก กรรม ในนิราศวัดเจ้าฟ้าครวญถึงความรักด้วยความสะเทือนใจ ดังความว่า

โอคติไปใจหายเสียตายรัก เหมือนเกรียกจ๊กแจกซีกกระฝักผม
 จิ่งเจ็บออกพกซำระกำตรม เพราะลั่นลมลอลวงจะช่วงไซ้
 (ทนม 167)

สุนทรภู่อธิบายความรักของตนเอง ความรู้สึกเหลือความหวังในรักเพียงน้อยนิด ท่านใช้กลวิธีอุปมาความรักของท่านว่า "เหมือนเกรียกจ๊กแจกซีกกระฝักผม" คำว่า "เกรียก" พจนานุกรม (2525 : 109) เป็นคำกริยา หมายถึง เอามือตีสับ ผ่า หรือจกขึ้นไม้ให้จกออกไปตามเนื้อไม้ เพื่อให้เป็นซีกเป็นเสี้ยนน้อย ๆ "กระฝัก" หมายถึง เล็กน้อย ในคำเปรียบสื่อความหมายว่าความรักของท่านคงหมายถึงความรู้สึกจากฝ่ายหญิงถูกแบ่งปันไปจนเหลือให้ท่านเพียงน้อยนิด จึงรู้สึกเสียดายความรักของท่านที่โหนง เมื่อท่านไม่สมหวังในความรักทำให้ท่านเจ็บช้ำใจด้วยคำพูดที่ลอลวงเพื่อใช้ท่านเท่านั้น การใช้

ถ้อยคำในคำเปรียบให้ความรู้สึกถึงปริมาณที่น้อยนิดได้ชัดเจน ชี้กกระตัก "ผม" ธรรมดาผมเส้นเล็กเมื่อจกจิกแบ่งออกอีกขนาดก็ยิ่งเล็กลงมาก อุปมาให้ภาพนึกได้ชัดเจน สื่อความหมายต่อเนื่องไปถึงบาทที่ 2 สะท้อนความรู้สึกเสียใจ เสียตายน้อยใจ ได้ชัดเจน

ในนิราศอิเหนา อิเหนาก็ครวญถึงนางบุษบาด้วยอารมณ์ "รัก" เช่นกัน ดังความว่า

ประหลาดคนรักเอ๋ยมาเลยลับ เหมือนเพลิงดับเด็ดเดี่ยวไป เจียวหนอ
ชลนัยน์ไหลหลังลงคลั่งคลอ ยิ่งเย็นยอเสียวทรวงให้ร่วงโรย
(หน้า 204)

อิเหนาครวญถึงนางบุษบา ใช้ "ความรัก" ซึ่งเป็นนามธรรมสื่อถึงตัวนางบุษบา ความรู้สึกของอิเหนาที่มีต่อนาง ประหลาดใจในลักษณะที่นางหายไปอย่างไรร่องรอย ในความรู้สึกนั้นไม่ใช่แค่ตัวนางหายไปเท่านั้น "ความรัก" ก็หายไปด้วย "เหมือนเพลิงดับเด็ดเดี่ยว" "ความรัก" เปรียบเหมือนไฟเพราะให้ความรู้ร้อนแก่จิตใจของผู้มีรักเสมอ ดังเช่นอิเหนากับบุษบา เมื่อนางบุษบาถูกพรากไป อิเหนาก็ทุกข์หนักด้วยความคิดถึง โหยหา ร้อนรน เพราะหานางไม่เจอ ถ้อยคำที่ใช้เปรียบ ดับเด็ดเดี่ยว สื่อความหมายถึงความรู้สึกสิ้นไปอย่างไม่เหลือเยื่อใย สะท้อนถึงความสะเทือนใจอย่างรุนแรง ลงท้ายด้วยคำว่า "เจียวหนอ" สื่อความรู้สึกว่าอิเหนารำพึงกับตัวเองด้วยความท้อแท้ใจ หมดกำลังใจ จนต้องแสดงออกในบาทที่ 2 แสดงความสะเทือนใจออกมาอย่างชัดเจน

ในเรื่องของ "ความรัก" ทานได้อธิฐานขอไว้ในนิราศพระประธมว่า

ถึงบ้านใหม่ชงทองริมคลองลัด ที่หน้าวัดเห็นเขายักเส้าหงส์
ขอความรักหนักแน่นให้แสนตรง เหมือนคันชงแท้เที่ยงอย่าเอียงเอน
(หน้า 454)

เดินทางถึงบ้านใหม่เห็นเสาธงที่ปักอยู่หน้าวัด ท่านจึงอธิษฐานขอให้ความรักของท่านหนักแน่นและเชื่อตรงต่อกัน เปรียบเหมือนคันธง หมายถึงลักษณะตรงและปักอย่างมั่นคง กลวิธีอุปมาสื่อความหมายและให้ภาพนึกได้ชัดเจน จากคำอธิษฐานทำให้ผู้อ่านเข้าใจว่า "ความรัก" ของท่านคงไม่ราบรื่นเป็นสุข เหตุเพราะคนรักใจไม่หนักแน่นมั่นคง ในชีวิตของท่านต้องเลิกร้างกับภรรยาหลายคน ทั้งทุกข์ทรมานใจจากความไม่สมหวังในความรักมากก็มาก คำอธิษฐานจึงสะท้อนถึงความปรารถนาของท่าน

เปรียบความลำบากยากเข็ญเหมือนนกพรากรัง ในรำพันพิลาป

ไอชาตินี้มีกรรมเหลือลำบาก เหมือนนกพรากพลัดรังไรฝั่งผา
 โถกระกู่ที่จะจากผากน้ำตา ไวกอยลาเหล่านักเลงหังเพลงยาว
 (หน้า 413)

ความทุกข์ยากลำบากที่สุนทรภู่ได้รับ ท่านอ้างว่าเป็นเพราะ "กรรม" ซึ่งเป็นนามธรรม สมบัติ จันทรวงษ์ (2529 : 52) กล่าวว่า

...บุญ-กรรมตามความเข้าใจของสุนทรภู่ เป็นเครื่องกำหนดความเป็นไปของบุคคล ของสิ่งมีชีวิตทั้งปวง ของสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกนี้ ซึ่งบางครั้งเป็นไปในทางดีและบางครั้งก็เป็นไปในทางเลว บุคคลแต่ละคนมีบุญและกรรมประจำกาย ในขณะที่เดียวกันบุคคลแต่ละคนก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมซึ่งก็มีบุญ-กรรมประกอบอยู่ด้วย และสังคมทุกสังคมก็เป็นส่วนหนึ่งของโลกของจักรวาลซึ่งก็มีบุญ-กรรมเป็นเครื่องกำหนดความเป็นไปเช่นกัน เป็นของแน่ว่าความเชื่อในเรื่องนี้ของสุนทรภู่ได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนานั่นเอง ในชีวิตจริงของสุนทรภู่อีกใช้ทั้งบุญและกรรมเป็นเครื่องอธิบายประสบการณ์ทั้งดีและเลวที่เกิดขึ้นกับตน

ในบทที่กล่าวข้างต้นนั้น ความลำบากของท่านเกิดจาก "กรรม" ท่าน
ใช้กลวิธีอุปมาเปรียบเทียบความลำบาก "เหมือนนกพรากรปลัดรีงไรฝั่งผา" วิธี
นี้ช่วยเน้นให้ผู้อ่านเกิดภาพนึกและรับรู้ถึงความรู้สึกขมขื่น น้อยใจ ว่าเหว โตด-
เดี่ยว เศร้าหมอง ที่เกิดจากการไร้ที่พึ่งพิง สื่อความสะเทือนใจได้เด่นชัด
แสดงความอาลัยต่อสถานที่เคยอยู่ซึ่งจำใจต้องจากไปคือ วัดเทพธิดา

นิราศเมืองแกลงก็อ้าง "กรรม" ทำให้ชีวิตมีอันเป็นไป ดังความตอน
หนึ่งกล่าวถึงความทุกข์ของท่านที่เกิดจากการมีครกแก้วที่ต้องแยกย้ายกับนัยุคนละ
ทิศคนละทาง ว่า

ถึงหย่อมยามบ้านกรำพอสำพลบ	ประสพพบเฝ้าพงศ์พวกวงศ
ขึ้นกระฎี่ที่สถิตท่านบิดา	กลืนน้ำตาภิโมฬังเฝ้าพรังพราย
ศิโรราบกราบเท้าให้เปล่าจิต	รำคาญคิดอาลัยมิไครหาย
<u>ชะรอยกรรมทำสัตว์ให้พลัดพราย</u>	จึงแยกย้ายบิดุราชญาติก
มาพบพ้อทอใจด้วยไกลแม่	ให้ตั้งแต่เศร้าสร้อยละหลอมหา
ชนนีอยู่ศรีอยู่อยุธยา	บิดามาอ้างวางอยู่กลางไพร

(หน้า 103)

ผลที่พ้อแม่ต้องแตกแยกกันไปคนละทาง ท่านคิดว่า "ชะรอยกรรมทำ
สัตว์ให้พลัดพราย" อาจเพราะ "กรรม" คือ เคยพรากรสัตว์ให้ต้องพลัดพรากร
จากกัน จึงเป็น "ผลกรรม" ตอบสนองกลับมาถึงครอบครัวของท่าน พ้อแม่ลูกไม่
ได้อยู่ร่วมกันเหมือนครอบครัวทั่วไป ซึ่งเป็นความทุกข์ที่ท่านได้รับอยู่เช่นกัน

ในนิราศพระประธม ท่านกล่าวถึง "กรรม" และคำ "นิทาน"

โอ้เคราะห์กรรมจำลดานิราสร้าง	เพราะขัดขวางความใน <u>เหมือน</u> ไขว้เฉลว
ทั้งเกลียดลั่นนินทาพาลาเลว	<u>เหมือน</u> ควันเปลวปลิวตองให้หมองมอม

(หน้า 439)

ท่านอาจ "เคราะห์กรรม" ทำให้ต้องจากที่อยู่ ตอนที่ท่านอยู่ที่วัด
 ชีปะขาว (วัดศรีสุคาราม) แต่ต่อมาก็ต้องย้ายออกไปเพราะเหตุใดไม่ชัดเจนนัก
 ตอนนี้ท่านบอกเหตุเพียงว่ามีความซัดกันภายใน ความซัดนั้นเปรียบเหมือน
 "ไขว่เจลาว" พงนานุกรม (2525 : 160) เขียน ไขว่เจลาว หมายถึง ซัด
 สีสภาพไม้ที่ซัดกันปักบนปากหม้อยาต้มของคนสมัยก่อน ความซัดนั้นคงเกิดจาก
 การพูดนินทาให้ร้ายกันจนเกิดความแตกแยก ในบาทที่ 2 ท่านบอกตรง ๆ ว่า
 ท่านเกลียดการนินทา และท่านเปรียบคำนินทาเหมือน "ควันทไฟ" เมื่อลมพัดก็
 ปลิวไปถูกสิ่งต่าง ๆ ทำให้ผิวสีสิ่งนั้น ๆ หมองลง กลวิธิอุปมาในตอนนี้สื่อความ
 หมายถึงให้ภาพได้ชัดเจนสมจริง เปรียบได้เหมาะสม ความกระชับโดยไม่ต้อง
 อธิบายและให้ข้อคิดแก่ผู้อ่านเกี่ยวกับคำนินทา

1.5 วัฒนธรรม

วัฒนธรรม หมายถึง วิถีทางและแบบฉบับในการดำเนินชีวิตที่ได้
 ปฏิบัติสั่งสมกันมา รวมทั้งความคิดต่าง ๆ ที่คนได้กระทำ สร้าง ถ่ายทอด สะสม
 และรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง เป็นไปในรูปของความรู้ การปฏิบัติ
 และความเชื่อ สุนทรภู่ได้แสดงวัฒนธรรมของคนในสมัยนั้นไว้ในนิราศหลายเรื่อง
 ดังนี้

ตอนจบนิราศภูเขาทอง สุนทรภู่อกล่าวถึงความสำคัญของบทควาญ
 ในนิราศนำมาเปรียบกับเครื่องชुरสในอาหารคาวของคนไทย

ไขว่จะมีที่รักสมครมาด	แรมนิราศร้างมิตรพิสมัย
ซึ่งครวญคร่ำทำพิริพไร	ตามนิสสัยกาทย์กลอนแตกอนมา
เหมือนแมกรั่วควักแกงแพงผัด	สารพัดเพี้ยญชั่งเครื่องมังสา
อันพริกไทยใบผักชีเหมือนสีกา	ต้องโรยนาเสี่ยสั๊กหนอยอรอยใจ

(หน้า 161)

กล่าวถึงความสำคัญของบทควาญและผู้หญิงในนิราศ ไขว่กลวิธิอุปมา
 เปรียบเทียบกับส่วนประกอบของ เครื่องแกงที่ช่วยให้แกงมีรสอร่อย และเห็นว่า
 พริกไทยกับใบผักชีเปรียบเหมือนผู้หญิงซึ่งช่วยชुरสแกงให้อร่อยยิ่งขึ้น สื่อความหมาย

ว่ากวีไม่จำเป็นต้องจากนางที่รักไปจริง ๆ กวีไม่มีนางที่รักก็ได้ แต่ในการแต่งนิราศต้องมีทศรวิไชยช่วยถ่ายทอดอารมณ์กวีให้ซาบซึ้ง ประทับใจ การนำเครื่องแกงมาเปรียบช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจง่ายเพราะแกงประเภทนี้คนไทยรู้จักกันดี สะท้อนให้เห็นถึงความรู้เรื่องอาหารการกินของสุนทรภู่ด้วย แกงคั่ว แพนง เป็นอาหารที่มีเครื่องปรุงมากแต่คนไทยก็ปรุงกันเป็น

ในนิราศพระประอมกล่าวถึงอาหารประจำภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีกอย่างคือ "ปลาร้า"

อนึ่งหญิงหึงสตัยเรือดัดขาด	ถึงเนื่อน้ำธรรมชาติไม่ปรารณา
ข้างนอกนวลสวนข้างในใจสุดา	<u>เหมือนปลาร้ารายกาจอุจาดจริง</u>
	(หนา 476)

ผู้หญิงไม่มีสัจจะสุนทรภู่เกลียด แม่หญิงนั้นจะสวยงามเพียงใด ท่านก็ถือว่าใจนางไม่ดีเปรียบเหมือน "ปลาร้า" หมายถึง กลิ่นเหม็นของปลาร้า ปลาร้าคือปลาหมักเกลือใส่ข้าวคั่ว ใช้เป็นเครื่องจิ้มเป็นอาหารประจำบ้านของคนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คนภาคอื่นก็นิยมรับประทานบ้างเหมือนกัน แต่บางคนไม่ชอบตีว่ากลิ่นเหม็น อย่างที่สุนทรภู่ท่านยกมาเปรียบความหมายในทางรังเกียจมาก

นอกจากเรื่องอาหารการกินแล้ว อีกสิ่งหนึ่งในวิถีชีวิตของคนไทยสมัยก่อนคือ เครื่องรับแขก แต่ละบ้านจะรับแขกด้วย "หมากพลู" สุนทรภู่นำหมากพลูมาเปรียบเทียบในนิราศบางเรื่อง เช่น นิราศวัดเจ้าฟ้า

ถึงบางพลูพลูใบใส่ตะบะ	ถวายพระเพราะกำพร้านี้จจาเอ๋ย
แม่มมีใครใจบุญที่คุ้นเคย	จะได้เซยพลูจิบหมากติบเจียน
นี่จนใจได้แคลมาชมเล่น	<u>เปรียบเหมือนเช่นฉากฉายพอหยาเหียน</u>
	(หนา 167)

เดินทางถึงบางพลู ชาวบ้านนำใบพลูมาให้ ท่านรำพึงถึงคนใจบุญที่สนิทสนม "แม่มมีใครใจบุญที่คุ้นเคย" ท่านคงจะได้ "พลูจิบหมากติบเจียน" งาน "จิบพลูเจียนหมาก" เป็นศิลปะการบ้านการ เรือนอย่างหนึ่งของผู้หญิงไทย

แต่ตอนนี้ไม่มีคน "คุ้นเคย" ท่านก็เพียงคิดหวังเอาเท่านั้นพอให้หายคลื่นไส้
 ไขอุปมาว่า "เปรียบเทียบเช่นจากฉายพอหายเหียน" เขียน พจนานุกรม
 (2525 : 864) คำกริยาหมายถึง คลื่นไส้ กลวิธีอุปมาสื่อลักษณะคนคิดหมาก
 หากมีความรู้สึกอยากแล้วไม่ไดกินจะเกิดอาการคลื่นไส้ สุนทรภู่ก็มีอาการเช่นนี้
 เหมือนกัน

นिरาคอิเหนากล่าวถึง "หมากพลู" ในคำว่า "สลา"

นกกกระตัวคล้วเคลี้ยตัวเมียป้อน เหมือนเขวัญออนแอนประพันที่รับขวัญ
 ป้อนสลาพาขึ้นทุกคืนวัน มาจากกัณกรรมเอ๋ยไม่เคยเป็น
 (หน้า 202)

ภาพของนกกกระตัวที่คลอเคลี้ยกัน ตัวเมียป้อนอาหารให้ตัวผู้ ทำให้
 อีเหนาเกิดความรู้สึกสะเทือนใจ เปรียบภาพที่เห็นเหมือนตอนที่มีความสุขอยู่กับ
 นางบุษบา นางคอยป้อนหมากให้ แสดงถึงความเอาอกเอาใจ แต่ต้องมาจากกัน
 เพราะ "กรรม" กลวิธีอุปมาสื่อความหมายของความสุข ให้ภาพนึกได้ชัดเจน
 "หมากพลู" เป็นของเคี้ยวติดปากไม่ว่าจะเป็นชาววังหรือชาวบ้าน ผู้หญิงเป็นผู้จัด
 "จับเจียน" หมากเป็นคำ ๆ ให้สวยงาม

ในรำพันพิลาป กล่าวถึง "บายศรี" ซึ่งเป็นงานแสดงฝีมือของผู้หญิง -
 ไทยอีกอย่าง ดังความว่า

เหมือนไบศรีมีงานท่านสนอม เจริบแป้งหอมน้ำมันจันทน์ให้ทรรษา
 พอเสร็จการท่านเอาลงหึ่งคงคา ต้องลอมมาลอมไปเป็นไบทอง
 (หน้า 419)

สุนทรภู่เปรียบสภาพของตัวเอง "เหมือนไบศรี" คือ "บายศรี"
 พจนานุกรม (2525 : 470) หมายถึง เครื่องเซิญขวัญหรือรับขวัญ ทำด้วย
 ไบทอง รูปคล้ายกระทงเป็นชั้น ๆ มีขนาดใหญ่เล็กสอยขึ้นไปตามลำดับ เป็น
 สามชั้น ห้าชั้น เจ็ดชั้น หรือเก้าชั้น มีเสาปักตรงกลางเป็นแกน มีเครื่องสังเว
 ียงอยู่ในบายศรี และมีไขขวัญเสียบอยู่บนยอดบายศรี การทำบายศรีเป็นงานฝีมือ

ของผู้หญิงไทยที่ต้องใช้ความสามารถ เป็นงานแสดงวัฒนธรรมไทยอย่างหนึ่ง การใช้ชุปมาในตอนนีให้ทั้งภาพและสื่อความรู้สึกน้อยใจในสภาพที่สุนทรภู่ได้รับในขณะนั้นออกมาได้ชัดเจน ในทอง เป็นสิ่งที่ทาง่ายราคาถูก เอามาจัดเป็นบายศรีเพื่อใช้ในพิธีการจะกลายเป็นของที่มีค่า เมื่อใช้แล้วก็ทิ้งไปกลายเป็นใบทองที่ไม่มีค่าเหมือนเดิม

ในโคลงนิราศสุพรรณ กล่าวถึง "เครื่องหอม" ที่ผู้หญิงและผู้ชายไทยสมัยก่อนนิยมใช้

346	ขึ้นเนินเดินไกลชิด	กฤษณา
	หอมรินชื่นนาสา	สุคิข่า
	สมมุคคจดังทา	แป้งกและ และเอย
	ใครไม่ได้ไหนำ	กุหลาบกุหลอยน้อยใจ
		(หน้า 327)

สุนทรภู่เปรียบเทียบกลิ่นไม้หอมกฤษณา "จุดคังทา แป้งกและ" ใช้คำว่า "กและ" คือ "กระและ" พจนานุกรม (2525 : 20) หมายถึงผงเครื่องหอมต่าง ๆ ที่ประสมกันสำหรับใช้ทาหรือเจิม มีเครื่องประสมคือไม้จันทน์ เนื้อไม้ชะมดเชียง หญ้าฝรั่น แสดงให้เห็นว่าคนสมัยก่อนไม่ว่าผู้หญิงหรือผู้ชาย นิยมใช้แป้งน้ำที่ประสมผงเครื่องหอมทาตัวเพื่อคลายร้อนและให้ความสดชื่น กฤษณาเป็นไม้หอมชนิดหนึ่งที่มีความสำคัญในการทำเครื่องหอมต่าง ๆ ไม่ว่าจะ เป็นแป้งหรือเครื่องหอมสำหรับอบผ้า การเปรียบเทียบตอนนีผู้อ่านได้ความรู้เรื่องเครื่องหอมบางอย่าง ซึ่งเป็นที่นิยมของคนสมัยก่อน

ในนิราศวัดเจ้าฟ้า กล่าวเปรียบกับระบำรำฟ้อน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมไทยอีกอย่างหนึ่ง ดังความว่า

พอเย็นจวนควนเดินขึ้นเนินโขด   ถึงตาลโคตดินพูนเป็นมูลสูง
 เที้ยวเลียบซมลมเย็นเห็นนกยูง   เป็นฝูงฝูงพ่อนทางที่กลางทราย
 ทำกรีกปีกหลักเลียงเข้าเคียงคู่   คอยแฝงดูตั้งระบำรำถวาย
 กระจับจวดยาศรเยื้องช้าเลื่องกราย เหมือนละม้ายหม่อมละครเมื่อพ่อนรำ
 (หน้า 183)

สุนทรภู่เดินทางผ่านมาเห็นฝูงนกยูงรำแพนพ่อนทาง ลีลากรีกปีกเข้า
 หากูของนกยูง ทานเปรียบ "ตั้งระบำรำถวาย" กิริยาก้าวเท้าวงเดินกรีกกราย
 เปรียบเหมือนกิริยาท่าทางพ่อนรำของนางละคร กลวิธีอุปมาให้ภาพนึกได้ชัดเจน
 ระบำรำพ่อนเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่แสดงความเป็นเอกลักษณ์ของไทย เป็นศิลปะ
 ที่เรียกว่านาฏศิลป์ สมัยโบราณจะแสดงในวัง ปัจจุบันมีโรงเรียน วิทยาลัย ให้ศึกษา
 สุนทรภู่อ่านเคยรับราชการอยู่ในวังได้ชมระบำรำพ่อนมาแล้ว จึงเปรียบเทียบสื่อ
 ภาพนึกออกมาได้ชัดเจน สมจริง

ในโคลงนิราศสุพรรณเปรียบเทียบในหานองเดียวกัน

283	ตอมคู่มุมมยุรย่าย	รำรำ
	<u>เยี่ยง</u> ย่างนางรบำทำ	ท่าจะม้าย
	เคยดูคู่เคียงรบำ	รเบงกลับ ลับเอย
	เห็นแต่ผู้ยุง <u>คลาย</u>	นุษพ่อนองนงาม
		(หน้า 308)

นอกจากระบำรำพ่อนแล้ว สุนทรภู่นำเสียงของเครื่องดนตรีไทยหลาย
 ชนิดมาเปรียบเทียบด้วย ดังความตอนหนึ่งในนิราศวัดเจ้าฟ้า

พอฟ้าคล้าคำพลบเสียงกบเขียด   ร้องกรีดเกรียดเกรียาแข่งเดรสังข์
เหมือนเสียงฆ้องกลองโหมประโคมวัง   ไม่เห็นผั่งพ่นเพื่อนค้ายเดือนแรม
 (หน้า 171)

เสียงร้องเซ็งแซ่ของกบเขียดในยามค่ำ เปรียบดัง "แตรสังข์"
เสียงนั้นดังอยู่ตลอดเวลาเปรียบเหมือน "เสียงฆ้องกลองโหมประโคมวัง"
แตรสังข์ ฆ้อง กลอง เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ทั้งในพิธีกรรมและงานรื่นเริงของไทย
ท่านใช้สิ่งเปรียบเทียบจากประสบการณ์ชีวิตที่ท่านได้พบเห็นในวัง กลวิธีอุปมา
สื่อความหมายได้ชัดเจน สมจริง

ในโคลงนิราศสุพรรณ กล่าวเปรียบเสียงสัตว์กับเครื่องดนตรีเช่นกัน
ดังความว่า

212	๑ ค้อนรุ่งฟุ้งไถแจ	แจวเสียง
	เอกเอื้อยเอื้อยสำเนียง	เนื่องช้อง
	เรไรร้ายร้องเรียง	รับแซ่ แม่เออย
	เพียงรนาทพาดฆ้อง	แข่งเจงเพลงจิ้น
		(หน้า 285)

เสียงร้องรับกันระหว่างฟุ้งไถแจกับเสียงเรไรรับอรุณรุ่ง เป็นเสียง
ของสัตว์ต่างประเภทกัน สื่อความไพเราะเปรียบเหมือนเสียงเครื่องดนตรีต่าง
ชนิดบรรเลงแข่งกัน "เพียงรนาทพาดฆ้อง แข่งเจงเพลงจิ้น" ระหว่างเสียง
ปี่พาทย์มีระนาด ปี่ และฆ้อง เครื่องดนตรีไทย กับ "เจง" ที่เป็นเครื่องดนตรีจีน
พจนานุกรม (2525 : 235) หมายถึง เครื่องดนตรีจีนชนิดหนึ่งมีสายสำหรับ
ดีดคล้ายจะเข้ ให้ความรู้สึกถึงบรรยากาศยามอรุณรุ่งที่ปลอดโปร่ง สดชื่น มีชีวิต
ชีวา การอุปมาช่วยให้เกิดภาพนึกได้ชัดเจน ทั้งเหมือนจะได้ยินเสียงรวมไปด้วย
น้ำเสียงให้ความรู้สึกถึงความชื่นชมธรรมชาติในยามนี้ สิ่งที่น่ามาเปรียบกับ
ธรรมชาติคือศิลปะ สะท้อนให้เห็นว่าสุนทรภูมามีความรู้เกี่ยวกับศิลปะด้านดนตรีด้วย

นิราศพระปฐมก็กล่าวเปรียบในทำนองนี้ ดังความว่า
พอรุ่งรางวางเวงเสียงเครื่องครั้น บัณฑิตันต่างเรียกกันเพรียกเสียง
โกกิลากาแกแซ่สำเนียง สนั่นเพียงพิลพาทย์ระนาดประโคม
(หน้า 471)

โวหารภาพพจน์แบบอุปมา (Simile) เป็นโวหารที่สุนทรภู่ใช้มากที่สุด คำอุปมาที่ใช้ในนิราศทั้ง 9 เรื่องคือ เหมือน ดัง ดัง ดุจ เสมอ เพียง เช่น อย่าง เยี่ยง ราวกับ ละม้าย เหมือนอย่าง เหมือนหนึ่ง เปรียบเหมือน ปานเป็ม ปานประหนึ่ง คำว่า "เหมือน" ใช้มากที่สุดในการเปรียบเทียบจะเปรียบเทียบทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เช่น สังคมที่ท่านได้ไปพบเห็น สถานที่ ธรรมชาติ ของสัตว์ ป่าไม้ ธรรมชาติโดยทั่วไปทั้งที่เป็นบรรยากาศ ทั้งที่เป็นกรวดหินดิน ตลอดจนภูเขา และอื่น ๆ สื่อความสะเทือนใจ ความเชื่อทางพุทธศาสนา เช่น กรรม บุญกุศล ท่านใช้ธรรมชาติของสัตว์มาเปรียบเทียบมากที่สุด เช่น นก ชะนี แมลงภู ร่องลงมาคือ ต้นไม้ ดอกไม้ พืชต่าง ๆ และชื่อสถานที่ สิ่งที่มาเปรียบน้อยที่สุดคือ ลักษณะที่เป็นนามธรรม เช่น ความรัก กรรม

2. อุปลักษณ์ (Metaphor)

โวหารภาพพจน์ลักษณะอุปลักษณ์ หมายถึง ภาพพจน์ที่เกิดจากการเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง คำที่แสดงว่าเหมือนนั้นไม่มีปรากฏอยู่ เป็นการเปรียบเทียบโดยตรงว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง โดยใช้คำเชื่อม เป็น คือ เท่า หรือแบบลักษณะเทียบเคียงมาเปรียบเทียบ ท่านมักเปรียบเทียบสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรม หรือรูปธรรมเป็นนามธรรม เปรียบเทียบสิ่งที่ไม่มีชีวิตกับสิ่งที่มีชีวิต

2.1 ธรรมชาติ

ในนิราศเมืองแกลงกล่าวถึงสภาพความยากลำบาก ดังความว่า

- ถึงบางวัวเห็นแต่ศาลตระหง่านง้ำ ละอองน้ำค้างย้อยเป็นฝอยฝน
ดาวเดือนดับดับเมฆเป็นหมอกมน สุริยันเชื่อมฟ้าพนาลัย

(หน้า 88)

เปรียบปรากฏการณ์ธรรมชาติคือละอองน้ำค้างที่ตกลงมาในลักษณะ
"เป็นฝอยฝน" ใ้ภาพนึกถึงละอองน้ำเล็ก ๆ พรหมลงมา สื่อบรรยากาศหนาวเย็น
ในเวลาใกล้รุ่ง

อีกตอนในนิราศเมืองแกลง

ถึงหวัง โป่งเห็นธารละหานไหล คงคาใส่ปลาว่ายคล่ายคล่ายเห็น
มีกรวดแก้วแพรพรายระยกระเด็น บางแลเห็นเป็นสีบุษราคัม

เปรียบสีของกรวดในลำธารบางส่วน "เป็นสีบุษราคัม" (พลอยสี
เหลือง) กล่าวถึงความสวยงามจากสีสนของกรวดที่เกิดโดยธรรมชาติ บางก่อน
มีสีเหลืองที่เป็นสีบุษราคัม เน้นสีเหลืองของพลอยชนิดนี้ คำว่า "กรวดแก้ว"
ใ้ภาพนึกถึงลักษณะกรวดที่มีผิวใสคล้ายแก้วสีเหลืองแวววาวกระจัดกระจายอยู่
ในน้ำ "รายกระเด็น"

นอกจากปรากฏการณ์ธรรมชาติแล้ว ก็ใช้รูปร่างของสัตว์บางประเภท
มาเปรียบด้วยในนิราศเรื่องเดียวกันนี้

ที่ทุ่งโดงโรงเรือนคูเหมือนเขียน เห็นข้างเจียนจะเท่าหมูด้วยอยู่สูง
เขาคอนควายหวายผูกจมูกงู เป็นฝูงสูงไรไรทุกไ้ไรนา
(หน้า 480)

ใช้รูปร่างของสัตว์คือข้างกับหมูมาเปรียบเทียบกัน เพื่อสื่อความหมายบอกความสูง
ของสถานที่ที่ท่านยืนอยู่บนภูเขา เมื่อมองลงมายังพื้นดิน "เห็นข้างเจียนจะเท่าหมู
ด้วยอยู่สูง" กลวิธีการอุปลักษณ์ช่วยเน้นให้ผู้อ่านนึกถึงระยะของความสูงได้งาย
และชัดเจน จากการเปรียบเทียบความแตกต่างของขนาดข้างกับหมูซึ่งเป็นสัตว์ที่
ผู้อ่านรู้จักกันดีอยู่แล้ว

ในนิราศวัดเจ้าฟ้าใช้กลวิธีอุปลักษณ์อกขนาด

สุดละเมาะเกาะกว้างสว่างโวง แลตะโลงลิบเนตรทุกเขตแขนง
เห็นคว้นไฟใหม่ป่าจับฟ้าแดง ผุงนภแรงร้อนตัวเท่าถั่วดำ

สุนทรภู่ใช้กลวิธีอุปมาอุปไมยที่มองเห็นในระยะไกลจน "ลิบเนตร" เห็นไฟไหม้ป่า ผุ่จนกระทั่งรอนตัว "เห่าถั่วดำ" นกแร้งเป็นนกกตัวใหญ่เปรียบขนาดกับ "ถั่วดำ" ความแตกต่างนี้สื่อถึงระยะทางไกลมาก กลวิธีอุปมาอุปไมยให้ภาพนึกและสื่อความหมายได้ชัดเจน

นอกจากจะใช้การอุปมาอุปไมยขนาดแล้ว ในการพรรณนาบรรยากาศของธรรมชาติ การอุปมาอุปไมยยังช่วยเน้นอารมณ์ทั้งให้ภาพนึกได้ชัดเจนอีกเช่นกัน ดังความตอนหนึ่งในนิราศเมืองแกลง

พฤษชาเบียดเสียดสีดังปี่แกว วิเวกแว่วหว่างลำเนาภูเขาคิน
 สดับฟังวังเวงเป็นเพลงเพลิน ต้องรีบเดินโดยความกลัวจนเย็น
 (หน้า 98)

สุนทรภู่พรรณนาบรรยากาศของธรรมชาติตอนนี้ด้วย 2 กลวิธี

วรรคแรกเปรียบเทียบอุปมา เสียงไม้เสียดสีกันเปรียบ "ดังปี่แกว" ให้ความรู้สึกถึงลักษณะของเสียงที่แหลมเล็ก มีกระแสเสียงก้อง แจ่มใสในท่ามกลางความเงียบสงบบนภูเขา เสียงที่ไต่ย็นเปรียบ "เป็นเพลงเพลิน" ใช้กลวิธีอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบเนื่องจากลักษณะของเสียงเช่นนั้นคล้ายเสียงเพลงฟังแล้วเพลินเพลินก่อให้เกิดความสุขใจ สื่ออารมณ์รื่นรมย์ สบายใจ ชื่นชมตอบบรรยากาศนั้น สะท้อนให้เห็นว่าธรรมชาติมีอิทธิพลต่อจิตใจของสุนทรภู่และของคนโดยทั่วไป ให้อรรถาธิบายความรู้สึกที่เป็นสุขและเป็นทุกข์ ดังที่สุนทรภู่ใช้ธรรมชาติถ่ายทอดอารมณ์หลากหลายดังที่กล่าวมาแล้ว และปรากฏในนิราศที่จะกล่าวต่อไป การเปรียบเทียบเช่นนี้มีผลต่อความรู้สึกของผู้อ่านเช่นกัน ยิ่งผู้อ่านคนใดที่เคยไปชมธรรมชาติตามลำเนาไพร จะเห็นว่าเป็นการเปรียบเทียบที่สมจริง จูงใจให้คล้อยตามความสุขที่ทานได้รับไปด้วย

2.2 สถานที่

ในรำพันพิลาป กลวิธีอุปหลักขลื่อความสะเทือนใจ ดังความว่า
 ต้องขัดเคืองเรื่องราวด้วยคราวเคราะห์ จวบจำเพาะสุริยาดังราหู
 ทั้งบ้านทั้งวังวัดเป็นศัตรู แม่นซิ่นอยู่ยากเย็นจะเห็นใคร
 (หน้า 399)

สุนทรภู่ นำสถานที่คือ บ้าน วัง วัด เปรียบเป็น "ศัตรู" ให้ความรู้สึก
 รุนแรงน่ากลัว ชีวีต่านในช่วงนี้ตกต่ำมีเรื่องต้องเร่รอน สถานที่ดังกล่าวสื่อความ
 หมายถึงสังคมคือคนและบรรยากาศในสังคมนั้น คงทำให้ท่านรู้สึกคับแค้น อึดอัดใจ
 จนทนอยู่ไม่ได้ กลวิธีอุปหลักขลื่อความสะเทือนใจอย่างรุนแรง สะท้อนให้เห็น
 ลักษณะหนึ่งของท่านคือ การไม่รู้จักปรับตัวหรือเป็นคนปรับตัวไม่ได้ เป็นเหตุให้ท่าน
 ต้องใช้ชีวิตเร่รอนอยู่ระยะหนึ่ง

2.3 นามธรรม

การเปรียบเทียบแบบอุปหลักขลื่อ สุนทรภู่ใช้นามธรรมสื่อความรู้สึก
 ทั้งในด้านความรักและแสดงความกตัญญูต่อรัชกาลที่ 2 ดังปรากฏในนิราศเมือง
 แกลง

พื้กุ่มทุกซบกป่ามหารเพ มาหมายพบพูดความกับงามขำ
 อยาบิดเบียนเชื่อนซ้ำทาระกำ แต่อยู่กรำตรอมกายมาหลายเดือน
 (หน้า 108)

ใช้นามธรรม "ความทุกข์" เปรียบด้วยกลวิธีอุปหลักขลื่อแบบเทียบ
 เคียง คือ "อุ่มทุกข์" คำว่า "อุ่ม" เป็นกริยา พจนานุกรม (2525 : 915)
 หมายถึง โอบยกขึ้น ยกขึ้นไว้กับตัว เช่น อุ่มเด็ก หอบไป พาไป การใช้คำ
 เปรียบเทียบจากนามธรรม ความทุกข์มาเปรียบเป็นรูปธรรมด้วยกริยา "อุ่ม"
 ความทุกข์เกิดจากความรู้สึกไม่สบายกายไม่สบายใจ เมื่อใช้คำว่า "อุ่มทุกข์"
 ให้ความรู้สึกถึงความทุกข์นั้นอยู่ในใจของท่านตลอดเวลา เพราะวาทาน "อุ่ม"
 เอาไว้ เหมือนท่านสมัครใจ ยอมรับทุกข์นั้นไว้ ทุกข์นี้จะหมดไปเมื่อได้พบกับคนรัก